

HALSZKA GÓRNY
Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie
halszka.gorny@ijp.pan.pl

DOI: <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.61.1.16>
Onomastica LXI/1, 2017
PL ISSN 0078-4648

SŁOWIAŃSKIE IMIONA DWUCZŁONOWE ZACHOWANE W NAJSTARSZYCH POLSKICH TOPONIMACH (REKONESANS)

Słowa tematyczne: imiona złożone, toponimy odimienne, relacje transnominizacyjne

I

Sygnalizowany w tytule tekstu temat odnosi się do części zagadnień opracowywanych w ramach projektu badawczego „Imiona jako podstawy nazw geograficznych Polski”, realizowanego w Pracowni Onomastyki Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie. Potrzebę zwrócenia baczniejszej uwagi na imienne podstawy rodzimych toponimów widziano od dawna (por. m.in.: Bańkowski, 1984, s. 127–160, 1988, s. 5–11; Malec, 1971, 1982, 1994). Zdaniem L. Bednarczuka (por. 2001a, s. 13–21, 2001b, s. 189–217) najstarsze zapisy nazw miejscowych mogą okazać się niezwykle ważne dla ustalenia geografii imion i jest to jeden z powodów, dla których warto prowadzić tak ukierunkowane badania. Tym bardziej że do dnia dzisiejszego nie powstała praca, która w całości byłaby poświęcona antroponimicznej bazie zachowanej w toponimii Polski¹. Postanowiono więc przyjrzeć się jednocześnie antroponimom stanowiącym bazę nazw miejscowych (w dalszej perspektywie hydronimów, oronimów, mikrotoponimów) oraz nazwom geograficznym o podstawach imiennych. Mówiąc o podstawach imiennych, mamy na uwadze: złożone imiona staropolskie, imiona chrześcijańskie, skrócenia imion dwuczłonowych, derywaty imion chrześcijańskich oraz inne jednostki antroponimiczne (np. imiona przyniesione przez kolonistów niemieckich, które nie należą do zbioru imion chrześcijańskich). Dzięki obustronnemu

¹ Temat ten poruszany był w monografiach dotyczących nazewnictwa określonych regionów i w opracowaniach poszczególnych typów semantycznych czy sufiksalnych nazw miejscowych (np.: Rospond, 1983; Rymut, 1973). Wymienić można ponadto odrębne szkice poświęcone nazwom miejscowym motywowanym przez imiona dwuczłonowe i ich derywaty (np.: Bijak, 2001, s. 125–135; Górny, 2007, s. 101–117, 2011, s. 65–76; Kopertowska, 1993, s. 44–48). Zainteresowanie tym zagadnieniem odnotować należy także w innych krajach słowiańskich (np. Torkar, 2013, s. 111–128, 2016, s. 143–157).

ogładowi dwóch warstw nazewniczych (antroponimów i toponimów) możliwe będzie udzielenie odpowiedzi na pytania dotyczące m.in. zakresu i wielkości bazy imienniczej w strukturach toponimicznych, chronologii podstaw imiennych, ich geograficznego rozmieszczenia, wpływu prądów kulturowych i ideologiczno-religijnych na produktywność określonych imion w procesie nominacji toponimów. Wskazane zostaną także: chronologia, frekwencja i geografia nazw miejscowych, typy strukturalne ojkonimów, renominacje nazw. Projekt ten ściśle łączy się z kulturą polską, historią, rozwojem cywilizacyjnym. Pewne fakty językowe będą objaśniane w perspektywie kulturoznawczej, antropologicznej (w nawiązaniu do semantyki podstaw imiennych), historycznej (problem zasięgu słowiańskiego osadnictwa).

Zaznaczony w tytule temat obejmuje szeroki wachlarz zagadnień, które zostaną tu jedynie wstępnie zasygnalizowane. Wzięto pod uwagę ojkonimy (motywowane pełnymi imionami dwuczłonowymi)² notowane w okresie staropolskim, czyli do przełomu XV i XVI w. Górna granica nakłada się na okres, w którym nastąpiła intensyfikacja przemian o podłożu kulturowo-religijnym, warunkująca największą w dziejach zmianę w systemie imienniczym, prowadzącą do niemal całkowitego wyparcia imion staropolskich (wywodzących się z modelu imion indoeuropejskich) (Milewski, 1969, s. 19–145; za: Malec, 2011, s. 159) przez imiona, które nadawano w związku z kultem świętych i religijnymi symbolami chrześcijańskimi (por. m.in.: Karpluk, 1957; Malec, 1994, 2015, s. 123–136). Pojawienie się, a później ekspansja chrześcijańskiej kultury miały niebagatelny wpływ na przemiany nazewnicze również w warstwie toponimicznej (narastanie nazw miejscowych od imion niesłowiańskich). Imiona złożone, stanowiące — obok ich skróconych postaci — przedchrześcijańskie dziedzictwo imiennicze, zachowały się jednak w licznych toponimach. Część z nich znana jest jedynie z rekonstrukcji odtoponimicznych (por.: Bańkowski, 1984, s. 127–160; Malec, 1971; NMPol i monografie regionalne). Istotny problem, warty podkreślenia, łączy się z geografiami imion dwuczłonowych. Udowodniono, że imiona te występowały w całej słowiańszczyźnie, a utworzone od nich ojkonimy odnajdujemy we wszystkich dzielnicach dawnej Polski, choć ich rozkład jest bardzo różny (Rospond, 1983; por. Górny, 2007, s. 101–117, 2011, s. 65–76). Mógłby to potwierdzić kartograficzny opis polskich nazw miejscowych utworzonych zarówno od imion pełnych, jak i od niezwykle licznych derywatów imion złożonych. Rozmieszczenie polskich nazw miejscowych motywowanych imionami z inicjalnym *B-* w pierwszym członie oraz utworzonych od imion z *-mir*, *miro-*, uwzględniający nazwy nieistniejące obecnie, ukazują mapki zawarte w dwóch

² Nazwy miejscowe, w których zachowały się skrócone postaci imion złożonych, wymagają odrębnego opracowania ze względu na obfity materiał źródłowy.

tekstach poświęconych odimiennej warstwie toponimicznej (Górny, 2007, s. 101–117; 2011, s. 65–76). Podobnego opracowania wymagają wszystkie toponimy od imion złożonych, także pod kątem rozmieszczenia poszczególnych typów semantycznych i strukturalnych.

II

Przedstawione niżej uwagi wstępne odnoszą się do próbki materiału obejmującej nazwy miejscowe notowane w źródłach średniowiecznych, a wyekscerpowane z onomastykonu „Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany” (NMPol) i z kartoteki tegoż słownika. Pełny zasób nazw miejscowych motywowanych imionami złożonymi w interesującym nas przedziale czasu według wstępnych obliczeń obejmuje niemal 1000 jednostek nazewniczych, w tym już nieistniejących. W ich podstawach tkwi kilkaset imion złożonych, także rekonstruowanych na podstawie nazw miejscowych. Wskazuje to na produktywność niektórych imion, stanowiących bazę więcej niż jednej nazwy miejscowej. Rejestr imion dwuczłonowych w nazewnictwie miejscowym zwiększają toponimy notowane po raz pierwszy w wiekach późniejszych (też w XIX i XX w.) i wprowadzone urzędowo po 1945 r. zamiast istniejących dotąd nazw niemieckich. Chronologicznie późniejsze nazewnictwo miejscowe od imiennych podstaw o charakterze pamiątkowym stanowi równie ciekawy materiał badawczy, choćby z punktu widzenia kulturowo warunkowanej popularności określonych imion w danym czasie.

Kontynuując rozważania dotyczące najstarszej warstwy nazewniczej omawianego typu³, należy zwrócić uwagę na ciągłość chronologiczną podstaw antroponimicznych i ich dokumentację w źródłach historycznych lub jej brak. Wśród nich odnajdujemy imiona znane ze źródeł średniowiecznych i takie, dla których jedynym potwierdzeniem są nazwy miejscowe (do dziś identyfikujące określony obiekt geograficzny lub już nieistniejące w związku z zanikiem lub zmianą nazwy — jest to jednak zjawisko rzadkie). Niektóre z nich funkcjonują do chwili obecnej w rejestrze imion chrzestnych, pozostałe przetrwały współcześnie jedynie w toponimach⁴.

³ Budowa morfologiczna staropolskich imion złożonych i semantyka tworzących je członów była wszechstronnie rozpatrywana w pracach: M. Malec (np. 1971, 1975b, s. 259–307, 1982, 1993, s. 30–35) i A. Bańkowskiego (1976, 1984). Zagadnieniem tym zajmowali się też inni badacze, m.in.: Z. Kaleta (1996, s. 7–13), M. Karaś (1956, s. 260–281), J. Nalepa (1991, s. 87–97, 1992, s. 9–15), K. Rymut (2003a, s. 68–71), K. Skowronek (1995, s. 73–100), W. Taszycki (1925).

⁴ Należy pamiętać o tym, że imiona dwuczłonowe utrwalone są także w nazwiskach (por. Skowronek, 1995, s. 73–100).

Badacze imiennictwa dwuczłonowego (np.: Bańkowski, 1984, s. 127–160; Karaś, 1956, s. 260–281; Malec, 1971, i in.) od dawna wskazywali toponimy jako jedyne źródło wielu imion staropolskich. Mówi się o około 100 imionach zrekonstruowanych z nazw miejscowych, choć lista ta nie jest jeszcze zamknięta, a jej uzupełnienie jest jednym z zadań omawianego projektu. Wśród odtoponimicznych rekonstrukcji imiennych wyróżnić można m.in. takie, jak: *Bolegor, *Bydgost, *Kupimir, *Niedrog, *Ninowlod (*Inowlod), *Sędzigrod, *Si(e)rad (por. *Wszerad*), *Suligost, *Taniebor, *Trzebiegost, *Unieżyż, *Unierad⁵.

Wskazać można nieużywane współcześnie imiona poświadczane w dokumentach średniowiecznych i zachowane w nazwach miejscowych, np.: *Biezdziad*, *Bog(u)wiedz*, *Budziwoj*, *Krzywosąd*, *Naczemir*, *Naczęśław*, *Niesuł*, *Nieznamir*, *Siemidrog*, *Strogobor*, *Sulibor*, *Sulistryj*, *Świerad//Wszerad*, *Twardosław*, *Uniesław*. Potwierdzeniem istnienia imienia staropolskiego są także toponimy nieistniejące obecnie w związku z nietrwałością obiektu geograficznego (np. **Będzierad* — n. m. *Będzieradza!*⁶, nowosąd., **Cieciemil* — n. m. *Cieciemil!*, rzesz.) lub w wyniku zastąpienia przez inną nazwę własną (**Będzislaw* — n. m. *Będzislaw!* > *Bonislaw*, ciech.). Zaginione toponimy są ponadto źródłem nieużywanych dziś imion dwuczłonowych, znajdujących jednak poświadczenia w materiałach historycznych z wieków średnich, np.: *Kajmir* (n. m. *Kajmirz!*, rad.), *Nieznawuj* (n. m. *Nieznawujewo!*, warsz., *Nieznawujewice!*, tor.), *Sobiesław* (n. m. *Sobiesławice!*, łódz.), *Świemir* (n. m. *Świemirowo!*, gdań.), *Trzebisław* (n. m. *Trzebisławice!*, gdań.), *Uniemir* (n. m. *Unimierz!*, włoc.). Imienne formy rekonstruowane stanowiły zwykle podstawę jednej formacji oikonimicznej (np. **Bolestrach* — n. m. *Bolestraszyce*, przem.), sporadycznie kilku (np. **Tęgobor* — n. m. *Tęgobórz*, częst., *Tęgoborza*, nowosąd.).

Wiele nazw miejscowych motywowanych jest imionami dwuczłonowymi wykazującymi ciągłość chronologiczną, tzn. poświadczonymi w średniowieczu i nadal używanymi (por. SSNO i SIW), np.: *Bogdan*, *Bogumil*, *Bolesław*, *Budzislaw*, *Krzęśław*, *Sulislaw*, *Ścibor*, *Świętosław*, *Tomislaw*. Niektóre imiona z tej grupy motywowały kilka, a nawet kilkanaście form toponimicznych (patronimicznych, posesywnych, rzadziej rodowych). Znaczną frekwencję mają toponimy bazujące np. na imionach: *Bogdan* (n. m. *Bogdanów*, *Bogdanowo*, *Bogdany*, *Bogdanki!*)⁷, *Bogumil* (n. m. *Bogumilowice*, *Bogumilów*, *Bogumilowo*, *Bogumili*),

⁵ Rekonstrukcje imion staropolskich na podstawie nazw miejscowych do litery S- zawiera NMPol. Figurują w nim też toponimy o niejasnej etymologii, którym warto się ponownie przyjrzeć w ramach projektu.

⁶ Wykrzyknik przy nazwie własnej wskazuje, że dana nazwa nie występuje obecnie w rejestrze toponimów.

⁷ W tym miejscu podaję jedynie różne formy morfologiczne nazw miejscowych, bez wskazania geografii i liczbeności tak samo brzmiących nazw, których może być kilka.

Bolesław (n. m. *Bolesławice, Bolesław, Bolesławiec*), *Wojśław* (n. m. *Wojśławice, Wojśław, Wojśławie*), *Wojciech* (n. m. *Wojciechowice, Wojciechów*). Dużą produktywność w tworzeniu ojkonimów wykazują też inne imiona rodzime, np.: *Borzysław* (n. m. *Borzysławice, Borysławice, Borzysław, Borysław, Borysławka*), *Niemir* (n. m. *Niemirowice, Niemierzyn, Niemierzyno, Niemierze*), *Niemoj* (n. m. *Niemojewice, Niemojowice, Niemojew, Niemojewko, Niemojewo*).

Nasuwa się pytanie o istnienie przyczyn kulturowych sprzyjających produktywności pewnych imion pochodzenia słowiańskiego w tworzeniu nazw miejscowych. Należy pamiętać o tym, że w podstawie toponimu tkwi antroponim odnoszący się do konkretnej osoby, rodu lub wspólnoty plemiennej, co ma niebagatelne znaczenie. Wydaje się, że jako przykład mogą tu posłużyć toponimy motywowane imieniem *Bolesław*⁸, noszonym w Polsce w średniowieczu przez królów i książąt z dynastii piastowskiej (zob. Hertel, 1980), a poza jej granicami — przez czeskich Przemyślidów. Imię dynastyczne, które dzięki „przyniesieniu” przez Dąbrówkę, córkę czeskiego księcia Bolesława I Srogiego, żonę Mieszka I (Fros, Sowa, 1997, s. 478) zyskało na popularności, stanowi podstawę siedmiu ojkonimów zanotowanych w dokumentach do początków XVI w. (i wielu późniejszych, powstałych na wzór najstarszych toponimicznych form odimiennych jako pośredni przejaw zwrotu ku imiennictwu rodzimemu i tradycji nazewnictwa). Co znamienne, toponimy utworzone w wiekach średnich od imienia *Bolesław* dotyczą obiektów zlokalizowanych w większości na południowych obszarach kraju, a zwłaszcza na Śląsku (por. NMPol I). Są to nazwy: dzierzawcze z przyrostkiem *-jb*: *Bolesław* (kat., gm. Bukowno — (1279) 1445⁹, kat., gm. Krzyżanowice — 1377, tarn., gm. Bolesław — 1327–1342); posesywne z sufixem *-ec*: *Bolesławiec* (mto, jel. — 1201, kal., gm. Bolesławiec — (1266)¹⁰); patronimiczne z *-ice*: *Bolesławice* (jel., gm. Bolesławiec — 1253, wałb., gm. Jaworzyna Śląska — 1308). Imię *Bolesław* zachowało się jedynie w dwóch staroczeskich ojkonimach z członami odróżniającymi: *Mładá Boleslav* (ok. 1052) i *Stará Boleslav* (930) (Profous, 1954, I, s. 124). Źródła czeskie podają natomiast znacznie więcej nazw miejscowych pochodzących od skrótów imiennych z członem *Bol-*, *Bole-*.

Interesującym obszarem badawczym na materiale nazw miejscowych od imion złożonych, warunkowanym kulturowo, jest także zagadnienie związane ze znaczną frekwencją toponimów od imion ochronnych, w tym od antroponimów

⁸ Imię *Bolesław* (*bole-*, od przysłówka *bolje-* ‘dużo, więcej’ i *-slaw*, ‘ten, który będzie miał dużo sławy’, ‘mający osiągnąć większą sławę’), zapisane w X w., znane jest we wszystkich językach słowiańskich i nie tylko (por.: Pleskalová, 1998, s. 24; Svoboda, 1964, s. 70).

⁹ Toponim pochodzi od imienia Bolesława Wstydlwego (NMPol I, s. 269).

¹⁰ Ojkonim *Bolesławiec* (dziś dwie wsie: *Bolesławiec* i *Bolesławiec-Chróscin*), motywowany jest imieniem założyciela, Bolesława Pobożnego (NMPol I, s. 270).

z negacją *nie*¹¹. Imiona apotropaiczne, znane w antroponimii słowiańskiej (m.in. południowosłowiańskiej, czeskiej), zostały utrwalone w nazewnictwie miejscowym w różnych dzielnicach dawnych ziem polskich. Według ustaleń M. Malec (1975a, s. 280–291) udokumentowane historycznie polskie nazwy miejscowe od imion z negacją stanowią znaczny zbiór jednostek onimicznych, powiększający zasób nazw osobowych tego typu co najmniej o 50 przykładów¹². Dostępny współcześnie materiał może zmodyfikować dotychczasowy stan badań. Część imion z negacją o pierwotnej funkcji magicznej tkwiących w podstawie nazw miejscowych poświadczona jest w przekazach historycznych jako określenia osób, np.: *Niedamir* (n. m. *Niedamirowice!*, pozn. — 1401), *Niemoj* (n. m. *Niemojew*, sier. — 1298; *Niemojewice*, rad. — 1419, 1425; *Niemojowice*, piotr. — 1470–80; *Niemojewko*, bydg. — 1232; *Niemojewo*, bydg. — 1297; włoc. — 1418), *Niesuł* (n. m. *Niesułków* — 1281; *Niesułowice*, kat. — 1446, wroc. — 1358). Pozostałe znane są jedynie z rekonstrukcji nazw miejscowych, np. **Niemyśl* (n. m. *Niemyślówice*, opol. — ok. 1300; *Niemyślów*, sier. — (1262) 1646), **Niewiad* (n. m. *Niewiadowie!*, kal. — 1403–1471; *Niewiadowo!*, k. Gdańska — 1283; *Niewiadów*, piotr. — (1283)), **Nielub* (n. m. *Nielubia*, legn. — ok. 1300) (por. NMPol VII).

Istotne z punktu widzenia chronologii i geografii imion stanowiących przedchrześcijańskie dziedzictwo imiennicze (ale i imion w ogóle) są najstarsze notacje odimiennych nazw miejscowych. Dotyczy to zwłaszcza onimów rekonstruowanych, ale też innych imion, w tym znanych z zapisów źródłowych (niekiedy notowanych jako nazwa osobowa później niż jako baza ojkonimu — zjawisko rzadkie). Podstawy toponimów odimiennych, zanotowanych już w XII i XIII w., tworzą m.in. takie imiona złożone (dwuczłonowe, półtoraczłonowe), jak: *Bogdan*, *Borzysław*, *Budziwoj*, *Nasił*, *Niegard*, *Niemir*, *Siemidrog*, *Spycimir*, *Sulibor*, *Sulislaw*, *Świeślaw*, *Tomislaw*, *Uniewit*, **Będarg*, **Brzeźmir*, **Niegowiad*, **Samogost*, **Sierad*, **Sobierad*. Warto prześledzić produktywność złożzeń imiennych w tworzeniu nazw miejscowych w kolejnych wiekach, pamiętając, że najstarsze zapisy toponimów odimiennych wiele mówią o kulturze, wierzeniach przodków, sposobie percypowania i utrwalania w nazwie pojęć i wartości, a zatem tego, co istotne w relacjach społecznych i rodzinnych (por. m.in.: Kaleta, 1996, s. 7–13; Malec, 2000, s. 313–322). Po XIII w. maleje

¹¹ Imiona ochronne, ich struktura morfologiczna i funkcje, zostały szczegółowo omówione w pracach M. Malec (np.: 1975b: 259–307, 1978: 183–213, 1999: 124–130). Badaczka podjęła się także opracowania polskich nazw miejscowych z negacją *nie* (1975a: 280–291; por. Borek, 1986–1987).

¹² W opracowaniu M. Malec (1975a) uwzględnione zostały wszystkie toponimy z prepozycją *nie*. Obok ojkonimów od imion złożonych występują też nazwy utworzone od określeń apelatywnych czy nazw przezwiskowych.

produktywność toponimów z *-jb w przeciwieństwie do nazw patronimicznych mających w podstawie imiona chrześcijańskie.

Uwzględnienie relacji: odimienna nazwa miejscowa — obiekt geograficzny pozwala określić: a) niezmienność onimu w związku z trwaniem obiektu, b) zanik nazwy spowodowany zaginięciem obiektu, c) zmiany leksykalne nazw przy trwaniu obiektu, d) zmiany związane z wyodrębnieniem nowego obiektu (powielenie ojkonimu przez dodanie członu odróżniającego)¹³.

III

Opracowanie uwzględniające transnominacyjne relacje między dwiema klasami onimów: imionami pochodzenia słowiańskiego i ojkonimami — stanowiące część szeroko zakrojonych badań nad toponimią odimienną w ogóle — ma na celu, z jednej strony, ukazanie zasobu i stopnia rozpowszechnienia najstarszej warstwy imienniczej, żywotności i produktywności imion złożonych w toponimicznym procesie nominacyjnym, ustalenie zasobu członów w imionach złożonych i wskazanie relacji syntaktycznych między nimi (por. np.: Bańkowski, 1976, 1984, 1988; Rymut, 2003b, s. 56–67), z drugiej zaś — wskazanie geografii, frekwencji, chronologii toponimów od podstaw imiennych, ich liczebności, wariantów nazewniczych, struktury morfologicznej (z uwzględnieniem zmian sufiksów)¹⁴, udziału imion złożonych w poszczególnych typach semantycznych toponimów¹⁵. Występują tu zatem dwa poziomy analizy: antroponimiczny i toponimiczny. Motywacja odimienna toponimu może być jednak tylko prawdopodobna, gdyż są takie nazwy miejscowe, które zawierają w podstawie imię bądź wyrażenie ape-

¹³ Przyrost toponimów z tym samym imieniem w podstawie obrazują m.in. takie nazwy, jak: *Budzislaw*, dziś *Budzislaw Górny* i *Budzislaw Kościelny*, koniń. czy *Świeciechów*, dziś *Świeciechów Duży* i *Świeciechów Poduchowny*, tarnob. Przy badaniu baz nazewniczych jest to mniej istotna kwestia.

¹⁴ Materiał ojkonimiczny dostarcza wielu przykładów nazw, w których następowały wahania form sufiksów w obrębie tego samego typu semantycznego, np. *Niemojewo*, bydg. (< i. *Niemoj*) — *Niemoiow* 1297, *Nyemoyevo* 1415 (nazwa dzierżawcza z suf. -ów, później -ewo), lub prowadzące ostatecznie do utrwalenia innej niż pierwotnie struktury morfologicznej, np. *Niemysłów*, sier. (< i. **Niemysł*) — *Nimisłowiczi* (1262) 1646, *Nemysłow*, *Nyemislov* (1319) 1511/1512 (nazwa patronimiczna z suf. -owicy, wtórnie forma posesywna z -ów). Wariantywne zapisy toponimu mogą ukazywać ponadto typowe dla antroponimii słowiańskiej wahania w zakresie kolejności członów złożenia imiennych prowadzące do powstania dwóch odrębnych imion (np. *Gościrad*, *Radogost* w zapisach zaginionej n. m. *Gościradzice!*, k. Krakowa: *Gostiradic* — 1198, *Radogoscice* — (1232) XVII).

¹⁵ Można przyjąć, że toponimy utworzone od imion złożonych pozwalają na wysunięcie wniosków co do zasięgu słowiańskiego osadnictwa (ojkonimy z -jb wskazują na charakter obronny obiektów, patronimiczne – na zasięg wspólnot rodowych, małych plemion). Prawdopodobnie można je również włączyć do obszaru badań związanych z powstawaniem monarchii piastowskiej.

latywne. Zatarcie granic między podstawą apelatywną i imienną jest szczególnie widoczne w toponimach, które powstały od skrótów imiennych lub od wyrazu popolitego. Ustalenie motywacji toponimu wymaga tu wnikliwych analiz, a wyjście poza hipotezę może być w niektórych przypadkach niemożliwe.

Całościowy opis sygnalizowanych zagadnień i wielu innych dotyczących odimiennej warstwy toponimicznej to zadanie długofalowe, które ma jednak szansę na realizację w Pracowni Onomastyki Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie. W tej samej pracowni kontynuowane są prace nad onomastykonem „Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany” (w latach 1996–2016 wydano XIII tomów, do liter *Si-*), stanowiącym — obok kartoteki NMPol — główną bazę materiałową realizowanego projektu.

LITERATURA

- Bańkowski, A. (1976). W sprawie semantyki staropolskich imion dwuczłonowych. *Onomastica*, XXI, s. 307–316.
- Bańkowski, A. (1984). Staropolskie imiona dwuczłonowe z osobliwymi składnikami. *Onomastica*, XXIX, s. 127–160.
- Bańkowski, A. (1988). Staropolskie imiona półtoraczłonowe. W: K. Zierhoffer (red.), V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 3–5 września 1985. Księga referatów. Poznań: UAM, s. 5–11.
- Bednarczuk, L. (2001a). Fonetyczna postać imienia świętego Świerada. *Prace Naukowe UŚ. Prace Językoznawcze*, XXVI. Katowice: UŚ, s. 13–21.
- Bednarczuk, L. (2001b). Językowe dziedzictwo Świętego Świerada. W: ks. S. Pietrzak (red.), *Święty Świerad i jego czasy*. Nowy Sącz: Civitas Christiana, s. 189–217.
- Bijak, U. (2001). Imię *Kazimierz* i jego derywaty w toponimii polskiej. W: A. Cieślakowa, B. Czopek-Kopciuch (red.), *Toponimia i oronimia*. Kraków: DWN, s. 125–135.
- Borek, H. (1986–1987). Śląskie nazwy miejscowe z negacją w podstawie typu *Niedobczyce*, *Nierodzim*. *Studia Polonistyczne*, XIV–XV, s. 55–62.
- Fros, H. SJ, Sowa, F. (1997). *Księga imion i świętych*, t. I. Kraków: WAM.
- Górny, H. (2007). Nazwy miejscowe motywowane imionami dwuczłonowymi typu *Boguchwał*, *Budziwoj* — rozmieszczenie, chronologia, frekwencja. *Onomastica*, LII, s. 101–117.
- Górny, H. (2011). Obraz idei współzycia Słowian zachowany w toponimii Polski — na przykładzie nazw miejscowych motywowanych wybranymi imionami dwuczłonowymi. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Russologica*, IV. Kraków: UP, s. 65–76.
- Hertel, J. (1980). *Imiennictwo dynastii piastowskiej we wczesnym średniowieczu*. Warszawa–Poznań: PWN.
- Kaleta, Z. (1996). Świat ludzkich wartości odzwierciedlony w nazwach własnych osób (semantyka imion staropolskich z członami *-mir*, *-myśl*, *-sław* na tle indoeuropejskim). *Slavia Occidentalis*, LIII, s. 7–13.
- Karaś, M. (1956). O staropolskich imionach dwuczłonowych zachowanych w nazwach miejscowych. *Onomastica*, II, s. 260–281.
- Karpluk, M. (1957). Z badań nad polskim nazewnictwem osobowym XV i początku XVI wieku. *Onomastica*, III, s. 179–187, 381–392.

- Kopertowska, D. (1993). Dwuczłonowe nazwy osobowe jako podstawy toponimów. W: *Namenkundliche Informationen. Bhf. 17: Anthroponymica Slavica*, s. 44–48.
- Malec, M. (1971). Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych. Wrocław [itd.]: Ossolineum.
- Malec, M. (1975a). Polskie nazwy miejscowe z negacją *nie*. *Zpravodaj Mistopisné komise ČSAV*, XVI, s. 280–291.
- Malec, M. (1975b). Staropolskie nazwy osobowe z negacją *nie* oraz z przyimkami *b(i)ez*, *brzez*, *przez*. *Polonica*, I, s. 259–307.
- Malec, M. (1978). Staropolskie bezsufiksalne nazwy osobowe z prepozycjami i negacją. *Cz. II. Onomastica*, XXIII, s. 183–213.
- Malec, M. (1982). Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych. Wrocław [itd.]: Ossolineum.
- Malec, M. (1993). Dobór znaczeniowy członów imiennych w słowiańskich imionach złożonych. *Namenkundliche Informationen. Bhf. 17: Anthroponymica Slavica*, s. 30–35.
- Malec, M. (1994). Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce. Kraków: IJP PAN.
- Malec, M. (1999). Najdawniejsze polskie imiona apotropaiczne. *Acta onomastica*, XL, s. 124–130.
- Malec, M. (2000). Odbicie wierzeń naszych przodków w imionach słowiańskich (Imiona złożone z członami: *Bogo-*, *Bogu-*, *-bog*). W: M. Czachorowska, Ł. M. Szewczyk (red.), *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze*. Bydgoszcz: Wyd. Uczelniane WSP w Bydgoszczy.
- Malec, M. (2011). Tradycje wierzeniowe w słowiańskiej antroponimii. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Russologica*. Kraków: UP, s. 158–165.
- Malec, M. (2015). Kulturowe przyczyny zmian w polskim imiennictwie osobowym. *Onomastica*, LIX, s. 123–136.
- Nalepa, J. (1991). Pokój i wojna w staropolskich imionach (cz. 1). *Język Polski*, LXXI, z. 2, s. 87–97.
- Nalepa, J. (1992). Pokój i wojna w staropolskich imionach (cz. 2). *Język Polski*, LXXII, z. 1, s. 9–15.
- NMPol – Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany. (1996–2015). T. I–VII: A–N, red. K. Rymut; t. VIII–IX: O–Q, red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch; t. X–XII: Ra–Rz, red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch, U. Bijak. Kraków: IJP PAN–DWN, Pandit.
- Pleškalová, J. (1998). Tvoření nejstarších českých osobných jmen. Brno: Masarykova Univerzita v Brně.
- Profous, A. (1954). Místní jmena v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd.
- Rospond, S. (1983). Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem *-jb*. Wrocław: Wyd. UW.
- Rymut, K. (1973). Słowotwórstwo polskich patronimicznych nazw miejscowych z przyrostkiem *-(ov)itjo* na tle zachodniosłowiańskim. Wrocław [itd.]: Ossolineum.
- Rymut, K. (2003a). Warstwy chronologiczne w słowiańskich dwuczłonowych nazwach osobowych. W: *tenże. Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe*. Kraków: Wyd. IJP PAN, s. 68–71.
- Rymut, K. (2003b). Zasób leksemów w prasłowiańskich imionach złożonych. W: *tenże. Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe*. Kraków: Wyd. IJP PAN.
- SIW — Słownik imion współcześnie w Polsce używanych (1995). Wyd. K. Rymut. Kraków: IJP PAN.
- Skowronek, K. (1995). Imiona dwuczłonowe motywujące współczesne nazwiska polskie. *Onomastica*, XL, s. 73–100.
- SSNO — Słownik staropolskich nazw osobowych. Red. W. Taszycki. (1965–1983). T. I–IV. Wrocław. T. VII. (1984–1987). Supplement. Oprac. pod kier. M. Malec. Wrocław: Ossolineum.

- Svoboda, J. (1964). *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd.
- Taszycki, W. (1925). *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków: PAU.
- Torkar, S. (2013). Dvočlenski slovanski antroponimi v slovenski toponimiji. *Jezikoslovni zapiski* XIX, s. 111–128, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-RVDPZUCD>
- Torkar, S. (2016). *Tvorba slovenskih zemljepisnih imen iz slovanskih antroponimov*. W: K. Šter, M. Ž. Karer (red.), *Historični seminar 12, Ljubljana*, s. 143–157, <http://hs.zrc-sazu.si/eknjiga/HS12.pdf>

SKRÓTY

bydg.	— woj. bydgoskie	opol.	— woj. opolskie
ciech.	— woj. ciechanowskie	piotr.	— woj. piotrkowskie
gdań.	— woj. gdańskie	płoc.	— woj. płockie
i.	— imię	pozn.	— woj. poznańskie
jel.	— woj. jeleniogórskie	rad.	— woj. radomskie
kal.	— woj. kaliskie	rzesz.	— woj. rzeszowskie
kat.	— woj. katowickie	sier.	— woj. sieradzkie
kiel.	— woj. kieleckie	słup.	— woj. ślupskie
koniń.	— woj. konińskie	tarn.	— woj. tarnowskie
kosz.	— woj. koszalińskie	tarnob.	— woj. tarnobrzesckie
krak.	— woj. krakowskie	tor.	— woj. toruńskie
lub.	— woj. lubelskie	wałb.	— woj. wałbrzyskie
łódz.	— woj. łódzkie	warsz.	— woj. warszawskie
n. m.	— nazwa miejscowa	włoc.	— woj. wrocławskie
nowosąd.	— woj. nowosądeckie	wroc.	— woj. wrocławskie

SUMMARY

SLAVIC COMPOUND NAMES RECORDED IN THE OLDEST POLISH TOPONYMS (RECONNAISSANCE)

The aim of the article is to present selected Slavic compound names, including first names reconstructed from toponyms, which are the basis of the oldest place names (i.e. recorded in the Medieval documents). The paper announces a broader research project which aims to present an overall perspective of the anthroponymic motivation of geographical names from onomastic-linguistic, historical, demographic-migratory, geographical and frequency-based aspects. This study will focus upon a variety of topics, such as: chronology, frequency, geography of the name-based toponyms, their onomastic variants and morphological structure. Moreover, the following issues will be indicated: resources and the spread of the naming structures, the survivability and productivity of certain name groups in the toponymic nomination process. Cultural, ideological, religious and social causes which favor the production of certain types of names, including compound names, will be indicated.

Key words: compound names, name-based toponyms, transonymic relations

KRISTÝNA BÍLKOVÁ
Ostravská univerzita
kristyna.bilkova@osu.cz

DOI: <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.61.1.17>
Onomastica LXI/1, 2017
PL ISSN 0078-4648

VÝZKUM ČESKÝCH HYDRONYM V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ*

Klíčová slova: hydronymum, hydronomastika, Hydronymia Europaea, Hydronymia Slovaciae, historický kontext

VÝCHODISKA

Tato studie vychází z teoretické části dizertační práce „Hydronymie povodí Ostravice“, která se metodologicky opírá o jednotné zpracování hydronymie v rámci projektů „Hydronymia Europaea“ (Schmid–Rymut–Udolph, 1988, dále HE) a zejména „Hydronymia Slovaciae“ (Krško, 2005, dále HS) a aplikuje tuto metodologii na české prostředí. Tematicky se jedná o sondu do problematiky historie výzkumu hydronym v českém kontextu, a to od počátků k dnešku. Z úsporných důvodů nejsou do textu zařazeny všechny studie, články a diplomové práce, které se nám podařilo shromáždit. Kompletní soubor hydronymicky zaměřených prací a prací týkajících se českého kontextu je součástí již zmíněné dizertační práce.

Pro potřeby soupisu bibliografie české hydronomastiky byly použity tištěné i elektronické zdroje. Konkrétně byla excerpována bibliografická databáze Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. (BD, <http://bibliografie.ujc.cas.cz/>), dále publikace, které se zabývají přehledy české lingvistické práce (např. Tyl, 1955, nebo Nováková, 1991), české a slovenské onomastické práce (např. Nováková–Dvonč, 1992), české onomastické práce (např. Nováková, 2013) či české toponomastické práce (Honl, 1970), a soupisy české onomastické práce publikované v „Onomastickém zpravodaji“ (roč. 24–31). Dalším, avšak neméně přínosným, zdrojem byly odkazy na použitou literaturu, které jsou součástí statí, recenzí či zpráv pojednávajících o hydronymech a uveřejněných v onomasticky zaměřeném periodiku „Acta onomastica“ (1995–2013), dříve „Onomastický zpravodaj

* Text vznikl s podporou grantového projektu SGS01/FF/2016-2017 „Nové přístupy k výzkumu toponymie — na příkladu vybraných lokalit Moravy a Slezska“ (poskytovatel Ostravská univerzita, Filozofická fakulta).

ČSAV/AV ČR“ (1983–1994), původně „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ (1960–1982).

OBDOBÍ DO KONCE 18. STOLETÍ

Hydronyma se objevují nejen na prvních mapách, ale také v nejstarších kronikách a mluvnících. Nejprve se jednalo o pouhé záznamy hydronym, postupně se však začaly objevovat jednoduché výklady v duchu lidové (naivní) či bakalářské (pseudoučenecské) etymologie (Šrámek, 2007, s. 377).

Hydronyma ve své kronice, „Chronica Boemorum“, zaznamenává už Kosmas¹. Ten jejich prostřednictvím lokalizuje objekty, o kterých píše. Např. hrad Libice, který se nacházel v místě vústění *Cidliny* do *Labe*: „Huius tam insignis ducis metropolis fuit Lubic sita loco, ubi amnis *Cidlina* nomen perdit suum intrans liberioris aque in fluvium *Labe*. Habuit autem principatus sui hos terminos: ad occidentalem plagam contra Boemiam rivulum *Surina* et castrum, quod est situm in monte *Osseca* iuxta flumen *Msam*“ (Kosmas–Bretholz, 1995, s. 49). Hydronyma v další významné, tentokrát česky psané památce, „Dalimilově kronice“², mají podobnou funkci jako u Kosmy, tedy lokalizační. Jako příkladu lze použít pasáž, ve které je prostřednictvím řeky *Biliny* popsáno místo, kde poslové našli Přemysla Oráče: „Páni po koni pojědu, až *Bieliny* řeky i dojeddu. Podlé řeky kón poteče, až na jednu úléhl i přiteče, na niejž oráše muž veliký, obinuv své nohy lýky“ (Daňhelka a kol., 1988, s. 139). Kronika Václava Hájka z Libočan³ však již názvy nejen zaznamenává, ale u některých se rovněž pokouší o jejich výklad. Celkově tato kronika obsahuje přibližně šedesát názvů vodních objektů, z nichž je třetina českých (myšleno teritoriálně), např. *Morava*, *Dyje* atd. Lidovou (naivní) etymologii použil Hájek např. v případě hydronyma *Vltava*: „Neb ta řeka, kteráž nyní slove *Vltava* od některých jmenuje se, ta jest od nich *Vhltava* (jako *Hltava* aneb ku pití a hlatání jim velmi schopná aneb žádostivá) sloula“ (Hájek z Libočan–Linka, 2013, s. 58).

Četněji se vlastní jména objevovala ve slovnících a historicko-vlastivědných pracích. Úplně nový typ slovníku vytvořil Matouš Benešovský zvaný *Philonomus*, jehož „Knížka slov českých vyložených, odkud svůj počátek mají, totiž jaký jest jejich rozum“⁴ je novátorská právě tím, že uvádí *propria* a propojuje je s *apelativy*. Slovník obsahuje oddíl „Jména řek českých“, který zaznamenává názvy důležitých českých toků a jejich přibližnou lokalizaci, např. *Vpa*

¹ Vznik na počátku 12. století.

² Vznik na počátku 14. století.

³ Vznik roku 1541.

⁴ Vznik roku 1587.

v Jaroměře. *Laučna* pod Pardubic. *Metuje* pod Jaroměřj (Philonomus–Koupil, 2003, s. 115). První historicko-vlastivědnou prací s onomasticky cennými rozbory oikonym, oronym a hydronym je „Respublica Bojema“⁵ (česky „O státě českém“) Pavla Stránského ze Zápské Stránky. Výklady jmen mají stejnou stavbu, objekty jsou lokalizovány a je uvedena etymologie pojmenování. Do prvních mluvníc *propria* příliš nepronikla, ale např. „Grammatica linguae bohemicae“⁶ Jana Václava Pohla v oddíle „Etymologia“ učenecky vykládá jména míst a řek na území Čech (Šrámek, 2007, s. 384).

Důležité je také zmínit historické mapové prameny. Celkově je toponymie našeho území zaznamenána na 3 411 mapách (podrobněji viz Roubík, 1952, 1955). Mezi nejstarší z nich patří „Ptolemaiovy mapy“ (150 n. l.), které jsou však málo spolehlivé. „Mapa Čech“ tiskaře Mikuláše Klaudiána (1518) obsahuje jména vybraných sídlišť, řek a pohoří. Nejstarší mapou Moravy je mapa Pavla Fabricia (1569), která informuje o 350 místních jménech (Šrámek, 2007, s. 382). K nejcennějším mapám jednoznačně patří Komenského „Mapa Moravy“⁷. Tato trojjazyčná mapa (čeština, němčina, latina) zaznamenává 730 jmen sídel, řek, rybníků a dalších toponym a k tomu dalších 286 do té doby nepojmenovaných objektů. Jedinečnost tohoto mapového pramenu tkví také v tom, že Komenský zde zachycuje česko-německé podoby toponym a ojediněle uvádí také jejich nářeční formu. Jedná se o první mapu zachycující kartograficky a onomasticky relativně celistvě názvosloví Moravy a částečně také Slezska (Šrámek, 2007, s. 382).

V 17. a 18. století z administrativních a právních důvodů vzniká potřeba evidovat názvy zemí, krajů a panství. Tyto popisy zachycují nejen jména místní, ale také pomístní. Mezi nejdůležitější patří „Berní rula“ (1653–1656) pro oblast Čech, „Lánové rejstříky“ (1669–1673) pro oblast Moravy, „Karolinský katastr“ (1721) pro oblast Slezska, dále „Tereziánský rustikální katastr“ z roku 1748 a „Josefínský katastr“, který vznikl pro Čechy a Slezsko v letech 1785–1789 a pro Moravu 1787–1789 (Šrámek, 2007, s. 383).

OBDOBÍ 19. STOLETÍ

Zvýšený zájem o historiografii, regionalistiku a studium vývoje jazyka podněcený národním obrozením se projevil také v rámci studia propriální sféry národního jazyka. U proprií byla zdůrazňována především ideová a společenská

⁵ Vznik roku 1518.

⁶ Vznik roku 1756.

⁷ Vznik roku 1626.

funkce, to ve velké míře ovlivňovalo jejich etymologické výklady (nesprávné, nevědecké, naivní či bakalářské). Dochází k rozvoji historicky zaměřených výzkumů proprií a pozornost se začíná obracet k pomístním jménům (Šrámek, 2007, s. 384–388). Ve 20. letech 19. století byla realizována triangulace území Čech, Moravy a Slezska, na jejímž základě byl vypracován „Stabilní katastr“, který byl doplněn tzv. indikačními skicami obsahujícími výčty (většinou poněmčených) jmen (Šrámek, 2007, s. 387–388).

Výklady proprií a také hydronym se v 19. století zabývali především historikové a středoškolští učitelé, které spojovalo sílicí vlastenectví vycházející z idejí národního obrození. Uveďme několik příkladů. Literární historik a středoškolský profesor František Bílý v roce 1864 uveřejnil článek, ve kterém vykládá mimo jiné také název potoka *Rebenka*, který se nachází v povodí *Ploučnice* (Honl, 1970, s. 13). Archeolog, vlastivědný a muzejní pracovník na Poděbradsku, Jan Hellich v roce 1899 ve svém článku popisoval zkomolené názvy řek, které se snažil uvést na pravou míru. „*Lánská*, ne *Sánská*, strouha; *Mrlina*, pův. *Morlina* a *Merlina*, *Hronětické*, ne *Hroznětické*, rameno *Vlkavy*. *Černavka*, pův. *Červenavka* (přítok *Výrovky*), ne *Černý potok*“ (Honl, 1970, s. 38). Několik článků o hydronymech napsal Hermenegild Jireček (např. 1874)⁸, právník, který se z oboru dějiny slovanského práva přeorientoval na místopis a toponomastiku. Výklady jmen českých řek i s jejich lokalizací a jmény získanými z historických pramenů obsahuje také Jirečkův článek „Zeměpisný obraz dávných Čech“ (1876). „Název ‚*Labe*‘ nalézá se již v Ruk. Zelenohorském, kdež připomenut ‚Dobroslavský Chlmeč, kde-že Orliciu *Laba* pije‘ a polský kronista Martinus Gallus týmž jménem řeku naši jmenuje (juxta *Laba* fluvium. Ad 1111), neméně i Kosmas český“ (Jireček, 1876, s. 727). Jireček hydronyma poprvé zařadil do slovanských souvislostí (Šrámek, 2007, s. 394; viz též Jireček, 1874). Robert Parma, gymnazijní profesor a vlastivědný pracovník, pořídil rozsáhlý soupis jmen samot, řek, potoků atd. frýdeckého okresu (např. 1893). Abecední soupis moravských toponym, mezi nimi i mnohých hydronym, pořídil Vincenc Prasek a některá z těchto jmen v závěrečné části této série i vložil (1877). Významu hydronym pro filologii a historii si všiml Bedřich Spiess, který pod pseudonymem B. V. Borovský uveřejnil stať „Zapomenuté názvy některých potoků na Písecku“ pojednávající o historických hydronymech (Spiess, 1859). Různými podobami hydronym (*Mže*, *Radbuza* atd.) se zabýval Josef Strnad, plzeňský městský archivář (např. 1898). Na první část jeho článku „*Mže* či *Berounka*?“ reagoval František X. Prusík, který se kriticky vyjádřil zejména k hydronymu *Mže*. Nesouhlasil se Strnadovými závěry o transonymizačním procesu, tedy o přenesení jména z osady na řeku. „Právě zajisté opak je pravda, neboť výraz

⁸ Věnoval se také *transonymizaci* (zde přechodu názvů řek na osady při nich založené).

mže může se původně táhnouti jen k tekutině (srv. *mž-í*); od *mžeti* «prýštiti se, kapati» povstalo *mb-zja* = *Mža*, *Mže*. Tedy jméno toto měla nejprve řeka a od ní je dostala osada při ní ležící“ (1898, s. 12).

V tomto historickém období byl kladen důraz zejména na etymologické výklady, které byly však mnohdy nesprávné, ale na druhé straně byly také položeny základy moderní toponomastiky (rozdělení toponomastiky na místní a pomístní jména, nástin transonymizace).

OBDOBÍ OD POČÁTKU 20. STOLETÍ PO SOUČASNOST

Ve 20. století došlo k propojení historické a filologické větve onomastiky, důraz byl kladen na historický vývoj jmen a pozornost se začala obracet i k nesídlitním názvům. Roku 1913 byla založena Místopisná komise, jejímž cílem bylo popsat místní jména a sledovat názvoslovnou i přejmenovací činnost. Komise podnítila vznik základních děl české toponomastiky⁹, sběr pomístních jmen, vydávání vlastního, dnes už čistě onomastického, časopisu¹⁰ atd. (Šrámek, 2007, s. 399–400).

Na počátku 20. století vyšla práce slavisty Františka Černého a filologa Pavla Váši „Moravská jména místní“ (1907), která se zabývá místními jmény vzniklými z antroponym nebo z apelativ, německými místními jmény a jmény nových osad (Honl, 1970, s. 23). Hydronyma jsou zde zmíněna v souvislosti s motivací některých názvů osad, a to v apelativní i propriální sféře. „Mnoho osad pojmenováno bylo po blízké vodě, řece, říčce nebo potoku a t. p. Nejprostší název takové osady jest voda s bližším označením. [...] Po *Dyji* má jméno své *Dejc*. *Dač.*, lépe *Dyjice*. Jméno bystřice (*Brod* a j.) a bystřička (Val. Mez.) = voda, potok bystře tekoucí jest hojně“ (Černý–Váša, 1907, s. 151–153). Výklady jednotlivých slovních základů jsou etymologicko-historické.

Středoškolský profesor a historik, autor významných topografických prací August Sedláček vydal roku 1920 knihu „Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy“, v jejíž úvodní kapitole popsal prameny k určování historických názvů řek, vyjádřil se k změnám názvů vodních toků (jako příklad uvádí mj. řeku *Mži*), vysvětlil motivaci vzniku některých hydronym a jejich etymologii. Součástí této kapitoly je výběr hydronym a jejich variant s lokalizací a etymologickým výkladem. Samotný heslář je rozdělen do dvaceti oddílů podle lokalizace a příslušnosti daných toků k jejich povodí. Hesla ne-

⁹ Slovník A. Profouse nebo L. Hosáka a R. Šrámka (Profous, 1949, 1951, 1954; Profous–Svoboda, 1957; Profous–Šmilauer–Svoboda, 1960; Hosák–Šrámek 1970, 1980).

¹⁰ „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ 1960–1982, „Onomastický zpravodaj ČSAV/AV ČR“ 1983–1994, „Acta onomastica“ 1995–dosud.

mají jednotnou podobu, mnohdy se jedná o pouhou lokalizaci toku, často obsahují nejen to, ale také výčet historických podob názvu s odkazem na excerpovanou literaturu či etymologii. Za všechny uveďme následující příklad: „*Trutina, Trotina*, potok, při jehož ústí jest ves Trotina. Pramen jeho jest na Vlčích, avšak i druhý potok tekoucí od Zdobína se tak jmenoval, tak lze souditi z názvu vsi Trotiny na něm ležící. u Kosmy k r. 1110 rivulus *Trutina*“ (Sedláček, 1920, s. 77). Sedmdesát čtyři let od prvního vydání „*Snůšky*“ byl v „*Onomastickém zpravodaji*“ otištěn článek Alžběty Dvořákové „*Retrográdní index historických hydronym ze Sedláčkovy Snůšky starých jmen*“ (1994), který je důkazem toho, že Sedláčkovy dílo je stále důležitým pramenem pro poznání a výzkum české anoikonymie.

Roku 1932 bez předchozího uveřejnění přípravných studií vydává Vladimír Šmilauer v Bratislavě „*Vodopis starého Slovenska*“, dílo stěžejního významu pro českou i slovenskou hydronomastiku, které je i osmdesát pět let po svém vzniku považováno za základní materiálový zdroj (Šmejkalová, 2015, s. 187; srov. též Krško, 2005, s. 19). Šmilauer zvolil metodu zpracovávání názvů vod doložených pro určité období, konkrétně v zápisech uherských listin do roku 1300. Získané podoby hydronym seřadil sémanticky dle motivace vzniku názvů, připojil k nim odkazy na etymologické slovníky a také slovanské a maďarské paralely jednotlivých jmen (1932, s. 455–502). V metodologickém popisu svého díla několikrát zmiňuje důležitost spojení znalosti toponyma se znalostí pojmenovávaného objektu a jeho přesnou lokalizací. „Při tomto postupu nejenom získáváme možnost výkladu u těch jmen, která byla podnícena jistými geografickými, orografickými nebo geologickými zvláštnostmi pojmenovaného objektu, ale připravujeme též spolehlivý materiál pro historický jazykový zeměpis a pro dějiny osídlení jednotlivých krajů“ (1932, s. 23–24). Uvedená citace vystihuje nejen metodologické východisko celé práce, ale také celé její směřování a hlavní cíle. „Sám Šmilauer spatřoval přínos své práce ve dvojí rovině: metodologické a věcné. [...] Stanovil výzkumné zásady, zejména důležitost soustavného zřetele k vývoji maďarského hláskosloví, jenž ovlivňoval původně slovanské lexikum. Věcně prokázal úzký vztah mezi jmény vod a přínáležejícími jmény osad a srovnáním slovenských hydronym s jinოსlovanskými jmény dospěl k závěru, že slovanská hydronymie je značně jednotná — jinými slovy tím snesl argumenty na podporu teorie o slovanském osídlení Slovenska“ (Šmejkalová, 2015, s. 205). Tímto dílem začíná jeho soustavný zájem o dějiny osídlení z pohledu místních jmen¹¹. Šmilauer se hydronymií zabýval i dále,

¹¹ Srov. též Šmilauer, 1960a. I když se primárně jedná o práci, pojednávající o dějinách osídlení (prostřednictvím rozborů místních jmen), své místo zde mají i hydronyma, která Šmilauer použil jako orientační body pro vymezení zkoumaných území a lokalizaci zmiňovaných osad.

avšak pouze v rovině studií (např. 1960b) či recenzí zahraničních hydronomastických prací (např. 1981). Žádný další rozsáhlejší text týkající se tohoto tematického zaměření nenapsal (podrobněji viz Šmejkalová, 2015).

V polovině 20. století začíná vycházet další stěžejní dílo české toponomastiky, „Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny“ Antonína Profouse (1949, 1951, 1954; dále Profous–Svoboda, 1957; Profous–Šmilauer–Svoboda, 1960; srov. též Oliva, 1976). Tento pětidílný lexikon podává výklad 15 500 českých i německých variant názvů 12 683 objektů sídelního charakteru a představuje základní materiálové východisko pro toponomastický výzkum (Šrámek, 2007, s. 406). Autor zmiňuje hydronyma hlavně v souvislosti s transonymizací. Např. heslo Horní Vltavice: „Obě Vltavice se do 14. stol. lišily, neboť měly různá jména. Potom ovládlo pojmenování podle řeky *Vltavy*, nad níž leží, a časem se užívalo jména Vltavice pro dolní obec a Vltava pro obec hořejší. V nové době se užívá jména Vltavice pro obě obce a rozlišují se jen přívlasky Dolní a Horní“ (Profous–Svoboda, 1957, s. 585).

Změna statusu onomastiky (z pomocné vědy historické v dílčí disciplínu lingvistiky s nutností budovat teoretická východiska spočívající na hlediscích jazykovědných a plynoucí z onymie samé), její institucionalizace v rámci jazykovědných pracovišť a založení českého onomastického periodika, „Zpravodaje Místopisné komise ČSAV“ (dnes „Acta onomastica“), ovlivnily podobu prací vznikajících v druhé polovině 20. století (Šrámek, 2007, s. 405). Ty nabízejí kromě stále přetrvávající etymologicky výkladové tendence nově také snahu o zobecňování poznatků. K toponymům, ale i k propriím obecně se již nepřistupuje pouze jako k jednotlivým jevům, ale je na ně nahlíženo také jako na celek vyznačující se společnými systémovými vlastnostmi (např. Šmilauer, 1958; srov. též Šrámek, 1972 nebo Pleskalová, 1992).

Jak již bylo naznačeno výše, i nadále vznikaly práce uplatňující etymologicko-výkladový pohled na jednotlivá propria. V tomto smyslu se hydronymy zabýval příbramský archivář Jindřich V. Bezděka, který v šedesátých letech vydal sérii článků (např. 1964), jež se soustřeďují zejména na názvy rybníků. Jedná se víceméně o výňatky z kronik a historických listin, jejichž součástí je kromě historie vzniku objektů také přehled vývoje názvů. Bezděkovy práce mají spíše charakter historicko-geografický (uvádí geografickou charakteristiku vodního objektu a jeho lokalizaci), zřídka se pouští také do výkladů názvů.

Ve větší míře se hydronymům věnoval Miroslav Frydrieh, soustřeďoval se jak na etymologické výklady (např. 1961), tak na zpracování těchto jmen v širším kontextu (např. 1964a) nebo recenze a zprávy o hydronymicky zaměřených pracích (např. 1962). Rozpracoval také retrogradní slovník československých vodních jmen, který začal sestavovat již v roce 1966. Frydrieh pro potřeby svého slovníku excerpoval knihu „Hydrologické poměry ČSSR“ (Horský, 1965–1970)

a materiál doplňoval o česká jména ze Sedláčkovy „Snůšky“ (1920) s výjimkou jmen rekonstruovaných z názvů vsí. V roce 1969 obsahoval slovník 6750 jmen, jeho vydání plánoval ještě téhož roku (Frydrič, 1970, s. 175–176). Neexistuje však žádný záznam o tom, že by byl text monografie publikován.

Několik hydronymických studií napsal i historický kartograf Ivan Honl (např. 1948) či Vilém Sajtl, který se zabýval historickými názvy rybníků (např. 1964).

Ladislav Hosák, historik a vysokoškolský pedagog, společně s lingvistou Rudolfem Šrámkem připravil dvoudílnou publikaci „Místní jména na Moravě a ve Slezsku“ (1970, 1980; srov. též Šrámek, 2013). Jak sami autoři konstatují v úvodu, jedná se o moravskoslezský protějšek „Místních jmen v Čechách“ Antonína Profouse (1949, 1951, 1954; dále Profous–Svoboda, 1957; Profous–Šmilauer–Svoboda, 1960). I když se slovník Ladislava Hosáka a Rudolfa Šrámka primárně soustřeďuje na oikonyma, jsou v něm bohatě zastoupena i hydronyma, např. heslo Ostrava: „MJ: z říčního jména *Ostrava*, názvu dolního toku dnešní řeky *Ostravice* — k adj. *ostrb* ‚rychlý, bystrý‘ + hydronym. sufix *-ava*“ (1980, s. 203). Transonymizace v rovině hydronymum → oikonymum není ojedinelá, proto lze ve slovníku nalézt také množství vyložených hydronym.

Lingvistka Drahomíra Kálalová se hydronymy zabývala již ve své rigorózní práci (1978), jejíž shrnutí představila příspěvkem „Jména rybníků na Novohradsku“ (1982). V úvodu popisuje historii rybníčního hospodářství v dané lokalitě a poté se soustřeďuje na samotná hydronyma, na která nahlíží jednak z historického hlediska, jednak dle Šmilauerova třídění a dle formálního tvoření jmen (1982). Autorka se svým výzkumem pokračovala a postupně jej rozšiřovala o nové lokality (např. 1985).

Po několika recenzích hydronymicky zaměřených prací (např. Lutterer, 1984), vydává Ivan Lutterer společně s Milanem Majtánem a Rudolfem Šrámkem publikaci „Zeměpisná jména Československa“ (1982), která má charakter výkladového slovníku vybraných místních a pomístních jmen. Hesla obsahují také lokalizaci pojmenovaných objektů s geografickými údaji a historickým přehledem podob názvů. Podruhé vyšel slovník o patnáct let později bez slovenských toponym (Lutterer–Šrámek, 2004). V obou vydáních najdeme výklady názvů známých českých vodních toků, např. *Bečva*, *Jizera* atd. Pozornost je věnována také transonymizaci: „Haná byla pojmenována podle pravého přítoku (53 km) řeky *Moravy*, ústícího pod Kojetínem a pramenícího na Dražanské vrchovině poblíž Studnice. Přenesení jména řeky *Hané* na krajinu kolem ní není nic neobvyklého, srov. *Morava*, *Orava*“ (Lutterer–Šrámek, 2004, s. 86).

Hydronymií se zabýval rovněž Aleš Fetter, který zpracoval povodí *Metuje* (1985), *Úpy* (1989) a *Stěnavy* (1999). Ve své studii „Hydronymie povodí Stěnavy na území České republiky“ (1999) vykládá nejen hydronymum *Stěnavy*, ale také

názvy pravých a levých přítoků této řeky. Uvádí, i když dosti nejednotně, varianty názvů (české i německé) excerpované z pramenů, jejich etymologii, motivaci pojmenování či místo pramene. Do povodí řadí také okolní rybníky, jejichž názvy však zpracovává zvlášť (Fetters, 1999).

Hydronyma v okolí Brna zpracoval ve svých textech Jan Skutil (např. 1995) a mj. také napsal recenzi na metodický sešit z řady HE (1988). Jménům řek v západních Čechách se v několika článcích věnoval Jaromír Spal (např. 1964); jménům řek, studánek, rybníků, studní či pramenů české části Slezska Bedřich Téma (např. 1995). Zlínskou hydronymií se zabýval Josef Kolařík, který ve svém příspěvku z roku 1995 na základě slovnědruhově a slovtvorně analýzy popsal syntaktické vztahy mezi členy víceslovných hydronym. Příspěvek je vzorovým příkladem toho, že etymologicko-výkladová analýza není jedinou možností, jak přistupovat k propriím.

Kromě programové stati „Możliwość wykorzystania zbioru nazw terenowych z obszaru Czech dla projektu Hydronymia Europaea“ (1996) napsala Libuše Olivová-Nezbedová několik článků, ve kterých se zabývá hydronymy (např. 2003) a roku 1985 ve své studii upozornila na nesrovnalosti v hydronymických údajích uvedených v „Základní mapě ČSSR“ a „Základní vodohospodářské mapě ČSSR“ (1985).

Jitka Malenínská napsala o hydronymech prací hned několik. Zabývala se standardizovanou a komunikační formou hydronym (2004), motivačními činiteli názvů tekoucích vod (1996) a vyjádřila se také k projektu HE (1995). Kapitolou o hydronymii Čech přispěla také do publikace „Pomístní jména v Čechách“, na které se podílela také Libuše Olivová-Nezbedová, Miroslava Knappová či Jana Matúšová (1995). V této kapitole Malenínská uvádí etymologii názvů známých toků (*Vltava*, *Labe* atd.) a poté popisuje motivační činitele hydronym dle upraveného Šmilauerova třídění. Motivační a sémantickou analýzu použila ve svém příspěvku „K českým jménům tekoucích vod motivovaným charakterem vody a řečiště“ (1996). Malenínská se hojně věnovala také psaní recenzí hydronymických prací (např. 1997).

Po dvoudílné publikaci o řece *Mži* se Zdeněk Jiskra (1997, 1999) soustředil nejen na jména říční, ale také na jména rybníční (např. 2005), jednu studii věnoval i názvům minerálních pramenů (2009). Pracoval s historickými jmény excerpovanými z pramenů, jejichž prostřednictvím zkoumal např. transonymizační potenciál jmen nebo původní pojmenování vodního objektu.

Staroevropskými (indoevropskými) hydronymy se zabýval Ondřej Šefčík, který vycházel ze staroevropské hypotézy formulované Hansem Krahem. Takto postupoval např. u analýzy hydronyma *Olše*, resp. *Olza*: „Můžeme tedy jméno řeky *Olzy* považovat za prokázaně staroevropské, neboť vyhovuje jak svým sémantickým obsahem, tak i možností zařazení do širší staroevropské struktury slovo-

tvorné a zároveň rozšíření příbuzných hydronym přesvědčivě ukazuje nemožnost přisoudit našemu hydronymu keltský či germánský původ“ (Šefčík, 1998, s. 48). Baltoslovanským a před slovanským hydronymům se věnoval také brněnský indoeuropeista Václav Blažek, který metodou rekonstrukce původních forem, jejich etymologickým výkladem a komparací s evropskými hydronymy popisoval jazykové vztahy a osídlení českých zemí. Jeho příspěvek „Před slovanská hydronyma českých zemí“ (2006) obsahuje etymologický rozbor 36 hydronym, která jsou rozčleněna dle svého původu do čtyř kategorií: „Staroevropská hydronyma“ (*Jizera, Labe*), „Keltská hydronyma“ (*Haná a Kremžský potok*), „Germánská hydronyma“ (*Bečva, Vltava* atd.) a „Hydronyma s možnou baltickou etymologií“ (*Cidlina, Metuje*, atd.).

Výzkumem hydronym se zabýval také Václav Lábus (2009) nebo Pavel Štěpán, jehož práce se zaměřuje obecně na zeměpisná jména a jejich motivaci. Pavel Štěpán se mj. soustřeďuje na pojmenování odrážející barvu jednotlivých objektů, a to nejen v rovině vizuální, ale také symbolické či metaforické (pokus o kognitivní přístup). Tento motivační aspekt se hojně vyskytuje u hydronym, zejména adjektiva černý/á a bílý/á. U těchto přívlastků autor rozlišuje primární (dle skutečné barvy objektu) a sekundární (přenesený) význam. Dále se věnuje sémantickému poli těchto barev, které zahrnuje přívlastky volně přiřaditelné k jednotlivým základním barvám, např. bílý = *Stříbrný potok* (Štěpán, 2003). Hydronymům se věnuje, i když pouze v rámci kontextu pomístních jmen, také ve své nejnovější publikaci „Pomístní jména v Čechách z pohledu slovtvorného“ (2016).

V posledních 20 letech se česká toponomastika hydronymy zabývala intenzivněji, což dokazují i mnohé bakalářské a diplomové práce s hydronomastickou tematikou (např. Hodonická, 2012; Slepíčka, 2014).

PROJEKT HE A ČESKÁ HYDRONOMASTIKA

Zatímco se onomastická pracoviště sousedních států (Německo, Polsko a Slovensko) připojila k projektu HE, metodologicky jednotnému popisu hydronym v celoevropském kontextu, a postupně zpracovávají jednotlivá povodí svých řek, česká onomastika od vydání Šmilauerova „Vodopisu starého Slovenska“ (1932) žádné ucelené hydronomastické dílo nevytvořila. Přitom české prostředí s projektem HE seznámil prostřednictvím recenze metodického svazku ihned po jeho vydání Jan Skutil (1988). Roku 1990 jej Jana Matušová přiblížila ve zprávě „Projekt výzkumu hydronym Evropy“ (1990), v níž popisuje jednotlivé sešity HE vydané do té doby a jeho stručnou historii. Další, kdo se ve svém příspěvku „K projektu Hydronymia Europaea“ (1995) snažil upozornit na HE, byla Jitka

Malenínská. Autorka představila teoretická východiska říčních jmen, která popisuje jako „jména řek a jejich přítoků, ale také zátok, podzemních toků, vodopádů, potoků, kanálů, stok. K stojatým vodám patří jezera, rybníky a jiné umělé vodní nádrže“ (Malenínská, 1995, s. 151). Charakterizuje metodu, prameny a literaturu k zpracování hydronymie Čech, ale i stavbu hesel. Přestože autorka v závěru apeluje na české toponomastiky a vyzývá je, aby přispěli „svou hřivnou k velkorysému hydronomastickému projektu Hydronymia Europaea“ (Malenínská, 1995, s. 155), česká hydronomastika je i po dvaadvaceti letech od uveřejnění tohoto příspěvku při porovnání s evropským kontextem pozadu, respektive stále se systematickým zpracováním hydronymie nezačala. Přitom již v roce 1964 Miroslav Frydrieh publikoval stat', ve které popisoval plánovaný projekt na zpracování hydronymie, „Hydronymia Bohemiae“ (dále HB). „Mám v úmyslu spolupracovat s varšavským střediskem prof. Zwolińského, připravujícím slovanskou hydronymii; HB má splnit tento úkol pro území Čech“ (Frydrieh, 1964b, s. 36). Jednalo se tedy o práci v širším kontextu, která měla zmapovat až 10 000 hydrologických objektů a měla se skládat z abecedně řazeného slovníku standardizovaných podob hydronym a jejich sémantické či slovotvorné analýzy. Frydrieh ve své stati popsal způsob excerptce z archivních a kartografických pramenů, nastínil podobu hesláře a základní stavbu hesla, to vše s názornými příklady. Dále charakterizoval pomocnou literaturu pro etymologický rozbor hydronym a představil záměr konfrontovat jména HB s vlastními jmény slovanskými a baltskými (Frydrieh, 1964b, s. 38). Práce nebyla publikována, ale její rukopis je uložen v archivu oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

SHRNUTÍ

Tato studie vychází z rukopisu dizertační práce „Hydronymie povodí Ostravice“, která tematicky i metodologicky navazuje na projekt zpracováváný slovenskými lingvisty pod názvem „Hydronymia Slovaciae“, jehož úkolem je kompletně zmapovat slovenskou hydronymii dle jednotných pokynů a je součástí celoevropského zpracování hydronymie „Hydronymia Europaea“. Přesto, že se česká toponomastika k těmto projektům zatím oficiálně nepřipojila ani nepřihlásila, výzkum zabývající se hydronymy a hydronomastikou má v českém prostředí bohatou tradici. Reprezentují ji však zatím tematicky, metodologicky i pramenně roztržštěné texty různého rozsahu i zaměření.

Předmětem předložené studie je tedy kritický komentovaný přehled české hydronomastické literatury od prvních pokusů (naivní, bakalářské či lidové etymologie hydronym), přes texty z období 19. století až po práce z posledních let pokoušející se hydronyma vyložit v širším kontextu, zejména z pohledu jejich

komunikačního fungování. Zmíněny jsou také důležité (zejména historické) mapové prameny, které česká hydronyma zaznamenávají. Kompletní soubor publikací, studií, článků a diplomových prací, které se nějak vztahují k tématu výzkumu českých hydronym, tvoří jednu z příloh výše zmíněné dizertační práce.

SEZNAM PRAMENŮ A POUŽITÉ LITERATURY

Prameny

- Daňhelka, J. [a kol.]. (1988). Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu. T. I. Praha: Academia.
- Hájek z Libočan, V.–Linka, J. (2013). Kronika česká. Praha: Academia.
- Kosmas–Bretholz, B. (1995). Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Cosmae Pragensis chronica Boemorum. München: Monumenta Germaniae Historica.
- Philonomus, M.–Koupiš, O. (2003). Grammatica Bohemica. Gramatika česká. Knížka slov vyložených. Praha: KLP–Koniasch Latin Press.

Literatura

- BD — Bibliografická databáze. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i, <http://www.bibliografie.ujc.cas.cz/> (cit. 28. 1. 2015).
- Bezděčka, J. V. (1964). Rybníky u Pičína. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 5, s. 13–18.
- Blažek, V. (2006). Předslovanská hydronyma českých zemí. In: R. Květ–V. Poborský (eds.). Cesty a stezky do časů Velké Moravy. Sborník o komunikacích z dob velkomoravských a předvelkomoravských. Brno: Moravskoslezský archeologický klub, s. 71–75.
- Černý, F.–Váša, P. (1907). Moravská jména místní. Výklady filologické. Brno: Matice moravská.
- Daňhelka, J. (ed.). (1969). Dílo Jana Amose Komenského. Johannis Amos Comenii Opera omnia. T. I. Praha: Academia.
- Dvořáková, A. (1994). Retrogradní index historických hydronym ze Sedláčkovy Snůšky starých jmen. Onomastický zpravodaj, 34–35, s. 11–28.
- Fetters, A. (1985). Hydronymie povodí řeky Metuje. In: V. Sádlo (ed.), Náchodsko od minulosti k dnešku. Vlastivědný sborník muzeí náchodského okresu. T. III. Náchod: Okresní muzeum Náchod, s. 93–115.
- Fetters, A. (1989). Hydronymie povodí řeky Úpy. In: J. Švec–V. Wolf (eds.), Krkonoše — Podkrkonoší. Vlastivědný sborník. T. VIII. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší, s. 241–268.
- Fetters, A. (1999). Hydronymie povodí Stěnavy na území České republiky. In: V. Wolf (ed.), *Kladský sborník*. T. III. Hradec Králové: Pedagogická fakulta VŠP v Hradci Králové, s. 405–417.
- Frydriech, M. (1961). K etymologii jména Botič. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 2, s. 306–307.
- Frydriech, M. (1962). K hydrologické klasifikaci vod [recenze]. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 3, s. 432–436.
- Frydriech, M. (1964a). Vodní jména v Čechách. T. I, II. [Przechowywane w archiwum Zakładu Onomastyki Instytutu Języka Czeskiego AV ČR, Praha].
- Frydriech, M. (1964b). Hydronymia Bohemiae. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 5, s. 36–38.

- Frydri ch, M. (1970). Retrográdní slovník československých vodních jmen. In: Š. Křištof (ed.), Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22.–24. 5. 1969, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, s. 175–176.
- Hod oní cká, V. (2012). Hydronyma na Stříbrsku. [Bakalářská práce]. Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta, Plzeň.
- H on l, I. (1948). O jméně řeky Metuje. Boumovsko, 2, s. 53–54.
- H on l, I. (1970). Česká toponomastická práce do roku 1918. Blansko: ONV.
- H or sk ý, L. (red.) (1965–1970). Hydrologické poměry Československé socialistické republiky. T. I–III. Praha: Hydrometeorologický ústav.
- H os ák, L.–Š r á mek, R. (1970). Místní jména na Moravě a ve Slezsku. T. I: A–L. Praha: Academia.
- H os ák, L.–Š r á mek, R. (1980). Místní jména na Moravě a ve Slezsku. T. II: M–Ž. Praha: Academia.
- J í re č ek, H. (1874). Jména řek a potoků. Památky archeologické a místopisné, 9, s. 61–62.
- J í re č ek, H. (1876). Zeměpisný obraz dávných Čech. Časopis Musea království českého, 50, s. 717–732.
- J í sk ra, Z. (1997, 1999). Die Miesá. Hydronomische Wanderungen durch das Stromgebiet eines westböhmisches Flusses. T. I, II. Trutnov: Moby Dick.
- J í sk ra, Z. (2005). Starší česká jména přítoků Mže. Acta onomastica, 46, s. 65–71.
- J í sk ra, Z. (2009). Minerální prameny v severním povodí řeky Mže. Acta onomastica, 50, s. 102–107.
- K á l a l o v á, D. (1978). Jména rybníků na Novohradsku, výklad a třídění, metodické využití v práci ZDŠ. Rigorózní práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta.
- K á l a l o v á, D. (1982). Jména rybníků na Novohradsku. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 23, s. 318–329.
- K á l a l o v á, D. (1985). Jména rybníků na Blatensku. Onomastický zpravodaj, ČSAV 26, s. 417–424.
- K o l a ř í k, J. (1995). Onymický systém hydronym na Zlínsku. In: R. Šrámek–J. Bartůňková–V. Koblížek (eds.), Onymické systémy v regionech. Sborník příspěvků z V. semináře „Onomastika a škola“, konaného 12.–14. 1. 1993 v Hradci Králové, Hradec Králové: Gaudemus, s. 163–169.
- K r š k o, J. (2005). Spracovanie hydronymie Slovenska. Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- L á b u s, V. (2009). Pojmenování Lužické Nisy a jejich zdrojnic v proměnách času. Acta onomastica, 50, s. 143–151.
- L u t t e r e r, I. (1984). Jurij A. Karpenko a kolektiv, Hidronimy nižnoho Ponistrov'ja [recenze]. Onomastický zpravodaj ČSAV, 25, s. 409–411.
- L u t t e r e r, I.–M a j t á n, M.–Š r á mek, R. (1982). Zeměpisná jména Československa. Praha: Mladá fronta.
- L u t t e r e r, I.–Š r á mek, R. (2004). Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Havlíčkův Brod: Tobiáš.
- M a l e n í n s k á, J. (1995). K projektu Hydronymia Europaea. In: R. Šrámek–J. Bartůňková–V. Koblížek (eds.), Onymické systémy v regionech. Sborník příspěvků z V. semináře „Onomastika a škola“, konaného 12.–14. 1. 1993 v Hradci Králové. Hradec Králové: Gaudemus, s. 151–156.
- M a l e n í n s k á, J. (1996). K českým jménům tekoucích vod motivovaným charakterem vody a řečiště. In: K. Rymut (ed.), Hydronimia slowiańska. Materiały z międzynarodowej konferencji hydronimicznej Mogilany, 20.–24. IX 1994. T. II. Kraków: Wyd. IJP PAN, s. 59–62.

- Malenínská, J. (1997). Zdeněk Jiskra, Die Miesa. Hydronomische Wanderungen durch das Stromgebiet eines westböhmisches Flusses [recenze]. *Acta onomastica*, 38, s. 182–185.
- Malenínská, J. (2004). Standardizované versus komunikační formy českých hydronym a oronym v neoficiální sféře. In: E. Minářová–K. Ondrášková (eds.), *Spisovnost a nespisovnost. Zdroje, proměny a perspektivy. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve Vzdělávacím středisku Šlapanice 10.–12. 2. 2004*. Brno: Masarykova univerzita, s. 319–323.
- Matúšová, J. (1990). Projekt výzkumu hydronym Evropy. *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 31, s. 193–194.
- Nováková, M. (1991). *Bibliografie české lingvistiky 1989*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR.
- Nováková, M. (2013). *Bibliografie české onomastiky 2009–2010*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR.
- Nováková, M.–Dvonč, L. (1992). *Bibliografie české a slovenské onomastiky 1989–1990*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR.
- Oliva, K. (1976). *Retrográdní slovník k dílu Dr. Antonína Profouse „Místní jména v Čechách“*. T. I–IV. Praha: ČSAV.
- Olivová-Nezbedová, L. (1985). Hydronymie na mapách ČSSR 1 : 50 000. *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 26, s. 560–561.
- Olivová-Nezbedová, L. (1996). Możliwość wykorzystania zbioru nazw terenowych z obszaru Czech dla projektu Hydronymia Europaea. In: K. Rymut (red.), *Hydronymia słowiańska. Materiały z międzynarodowej konferencji hydronimicznej Mogilany, 20.–24. 9. 1994*. T. II. Kraków: Wyd. IJP PAN, s. 63–67.
- Olivová-Nezbedová, L.–Knappová, M.–Malenínská, J.–Matúšová, J. (eds.) (1995). *Pomístní jména v Čechách. o čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha: Academia.
- Parma, R. (1893). *Soupis osad, samot, hor, vrchů, lesů, řek, potoků, tratí, pozemků atd. v soudním okrese Frýdeckém. Věstník Matice opavské*, 3, s. 6–13.
- Pleskalová, J. (1992). *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany: H & H*.
- Prasek, V. (1877). *Výklad na jména polí, lesů, rybníkův a luk. Komenský, 5, č. 52*, s. 819–822.
- Profous, A. (1949). *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původ a změny. T. II: Ch–L*. Praha: ČSAV.
- Profous, A. (1951). *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původ a změny. T. III: M–Ř*. Praha: ČSAV.
- Profous, A. (1954). *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původ a změny. T. I: A–H*. Praha: ČSAV.
- Profous, A.–Svoboda, J. (1957). *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původ a změny. T. IV: S–Ž*. Praha: ČSAV.
- Profous, A.–Šmilauer, V.–Svoboda, J. (1960). *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původ a změny. T. V: Dodatky k dílu Antonína Profouse*. Praha: ČSAV.
- Prusík, F. X. (1898). *Mže, Brzovoda, Bořvoda, Střela, Šipka, Šalotka, Ludica. Sborník České společnosti zeměvědné*, 4, s. 177–178.
- Roubík, F. (1952, 1955). *Soupis map českých zemí. T. I, II*. Praha: ČSAV.
- Sajtl, V. (1964). *Jména rybníků z let 1563–1644. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 5, s. 144–145.
- Sedláček, A. (1920). *Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy*. Praha: Nakladatelství České akademie věd a umění.
- Schmid, W. P.–Rymut, K.–Udolph, J. (1988). *Hydronymia Europaea. Einführung. Ziele. Grundlagen. Methoden*. Stuttgart: Steiner.

- Skutil, J. (1988). Wolfgang Paul Schmid–Kazimierz Rymut–Jürgen Udolph, *Hydronymia Europaea. Einführung. Ziele. Grundlagen. Methoden* [recenze]. *Vlastivědný věstník moravský*, 40, s. 395–396.
- Skutil, J. (1995). Onymický systém hydronym a oronym v Brně. In: R. Šrámek–J. Bartůňková–V. Koblížek (eds.), *Onymické systémy v regionech. Sborník příspěvků z V. semináře „Onomastika a škola“*, konaného 12.–14. 1. 1993 v Hradci Králové. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 195–198.
- Slepíčková, J. (2014). *Hydronymie Ostravska*. [Diplomová práce]. Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava.
- Spal, J. (1964). Jména řek v Západočeském kraji. In: M. Bělohávek (ed.), *Minulostí Západočeského kraje*, 3, s. 170–181.
- Spiess, B. V. (1859). Zapomenuté názvy některých potoků na Písecku. *Poutník od Opavy*, 2, s. 279–280.
- Strnad, J. (1898). Mže či Berounka? *Sborník České společnosti zeměvědné*, 4, s. 72–77, 102–107.
- Šefčík, O. (1998). Otázka staroevropského původu hydronyma Olše. In: I. Pospíšil (ed.), *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, XLVII. Brno: Masarykova univerzita, s. 45–49.
- Šmejkalová, M. (2015). *Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer. Život a dílo filologa (1895–1983)*. Praha: Academia.
- Šmilauer, V. (1932). *Vodopis starého Slovenska*. Praha–Bratislava: Nakladatelství společnosti Šafaříkovy.
- Šmilauer, V. (1958). Metoda „malých typů“ v toponomastice. In: K. Horálek–J. Kurz (ed.), *Sborník slavistických prací věnovaných IV. Mezinárodnímu sjezdu slavistů v Moskvě*. Praha: SPN, s. 44–51.
- Šmilauer, V. (1960a). *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha: ČSAV.
- Šmilauer, V. (1960b). Třídění vodních jmen (hydronymů). *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1, s. 48.
- Šmilauer, V. (1981). *Slovník hidronimiv Ukrajiny* [recenze]. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 22, s. 157–163.
- Šrámek, R. (1972). Toponymické modely a toponymický systém. *Slovo a slovesnost*, 33, s. 304–318.
- Šrámek, R. (2007). *Onomastika*. In: J. Pleskalová (ed.), *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, s. 377–425.
- Šrámek, R. (2013). *Retrográdní slovník místních jmen Moravy a Slezska*. Brno: Masarykova univerzita.
- Štěpán, P. (2003). Označení černé a bílé barvy v zeměpisných jménech v Čechách. *Naše řeč*, 86, s. 82–95.
- Štěpán, P. (2016). *Pomístní jména v Čechách z pohledu slovtvorného*. Praha: Academia.
- Téma, B. (1995). Charakteristika hydronym na východním Těšínsku. *Acta onomastica*, 36, s. 243–244.
- Tyl, Z. (1955). *Bibliografie české lingvistiky za léta 1945–1950*. Praha: ČSAV.

SUMMARY

RESEARCH OF CZECH HYDRONYMS IN HISTORICAL PERSPECTIVE

This study is based on the manuscript of the doctoral dissertation “Hydronymy of the Ostravice River Basin”, which takes as its thematic and methodological starting-point a project by Slovak linguists entitled “Hydronymia Slovaciae”; this project aims to produce a complete description of Slovak hydronymy applying consistent methodology, and it forms part of the European “Hydronymia Europaea” project. Although Czech toponomastics has not yet officially joined this project (or declared an intention to join it), research in Czech hydronymy and hydronomastics nevertheless has a long tradition.

This study offers a critical commented overview of Czech hydronomastic literature from the earliest attempts (naive texts or folk etymologies), through 19th-century studies, to more recent research which seeks to understand hydronyms in their broader context, especially in terms of their communicative functions. The study also mentions important (mainly historical) cartographic sources recording Czech hydronyms. One of the appendices to the above-mentioned dissertation is a complete bibliography of studies, articles, Master’s theses and other publications that are in some way relevant to Czech hydronymy.

Key words: waternames, hydronomastics, Hydronymia Europaea, Hydronymia Slovaciae, historical context

JANA RAUSOVÁ
Ostravská univerzita
janarau@seznam.cz

DOI: <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.61.1.18>
Onomastica LXI/1, 2017
PL ISSN 0078-4648

SOCIOONOMASTIKA — LZE JI VYMEZIT JAKO SAMOSTATNOU DISCIPLÍNU?*

Klíčová slova: vlastní jména, sociolingvistika, socioonomastika, výzkum vlastních jmen, antroponyma, toponyma

ÚVOD

Socioonomastika¹ je poměrně mladou onomastickou subdisciplínou, která se v současné době dynamicky vyvíjí. Na webových stránkách ICOS (International Council of Onomastic Sciences) je socioonomastika definována jako „Branch of onomastics studying names from a sociolinguistic point of view“². Toto vymezení však umožňuje poměrně široký výklad, což se v odborné literatuře projevuje v dosti mlhavém, nevyhraněném používání daného termínu. Rozhodli jsme se tedy porovnat dosavadní definice socioonomastiky s konkrétním použitím termínu v praxi — v materiálovém výzkumu. Toto porovnání provedeme s ohledem na typ zkoumaného materiálu, především si budeme všimnout rozdílného přístupu v oblasti antroponomastiky a toponomastiky. Komparaci doplníme ještě analýzou sociálních aspektů z hlediska funkční onomastiky.

* Text vychází z tezí stejnojmenného referátu předneseného autorkou na konferenci Lingvistika Praha 2015. Příspěvek vznikl s podporou interního grantového projektu č. SGS1/FF/2014 „Toponyma-ohrožené kulturní dědictví“, řešeného na Filozofické fakultě Ostravské univerzity.

¹ V souvislosti se zápisem tohoto termínu se nabízí otázka, zda s ohledem na českou ortografickou normu zvolit formu socioonomastika, nebo socio-onomastika. Vzhledem k nejednotnému pojetí této subdisciplíny není snadné rozhodnout, jestli jde o „sociální onomastiku“ nebo o subdisciplínu na pomezí mezi onomastikou a sociologií. V české odborné literatuře je ovšem častější použití zápisu bez spojovníku. V souladu s touto literaturou jsme se tedy i my rozhodli zapisovat termín takto, tedy jako socioonomastika.

² Dostupné z <http://www.icosweb.net/index.php/whatis-onomastics.html> (cit 12. 11. 2015).

VYMEZENÍ SOCIOONOMASTIKY

Termín *socioonomastika* (a jeho obměny jako *sociální onomastika*, *sociální antroponymie* apod.) se začíná v odborné onomastické literatuře ve větší míře objevovat od 2. poloviny 20. století. Řadu prací, v nichž je věnována pozornost společenským aspektům vzniku a fungování vlastních jmen, lze nalézt i dříve, především v oblasti antroponymie, jejich autoři je však takto neoznačují. Do širšího povědomí se termín *socioonomastika* dostal především díky německým lingvistům H. Waltherovi (1972, s. 49–50) a F. Debusovi (1977, s. 167–204), jež lze považovat za jedny ze zakladatelů této subdisciplíny. Oba pracují s antroponymickým materiálem, všimají si frekvence jednotlivých jmen a aspektů ovlivňujících volbu jména. H. Walter vychází ze širokého pojetí teorie komunikace, frekvenci jmen klade do souvislosti s jejich komunikační hodnotou a životností (Walther, 1973, s. 13–30). Ve slovanské odborné literatuře byl jedním z průkopníků *socioonomastiky* V. D. Bondaletov (1970, s. 17–23), jenž ve své stati „Onomastika i sociolingvistika“ vymezil oblast průniku těchto dvou věd, a použil pro ni termín *sociální onomastika*. Významně k tématu přispěl i V. A. Nikonov, který se zabýval sociálními kritérii vzniku příjmení a jejich sociální diferenciací, i jmény osobními z hlediska jejich výběru a příslušnosti k společenské vrstvě (Nikonov, 1974). Nelze opomenout ani přínos O. Höflera (1954, s. 26–53), I. Lutterera (1967, s. 581–587) či V. Blanára (1972, s. 203–208).

O jistém oficiálním přijetí *socioonomastiky* vědeckými kruhy můžeme hovořit v souvislosti s XII. mezinárodním onomastickým kongresem, konaným v roce 1975 ve Švýcarsku. O kongresu referoval R. Šrámek: „V diskusi byl navržen a také pak běžně používán termín *socioonomastika*, jímž se rozumí studium sociologicky podmíněných znaků a funkcí vlastního jména v jazykové komunikaci“ (1976, s. 78). Od osmdesátých let 20. století se potom termín *socioonomastika* těší stále větší oblibě.

Socioonomastika se tedy formovala v 2. polovině 20. století, v době, kdy většina onomastických badatelů již prosazovala širší pojetí onomastiky oproti dosavadnímu historicko-etymologickému principu. Výzkum vlastních jmen s ohledem na jejich společenské aspekty však rozhodně nebyl samozřejmostí, což je fakt, kterým lze do jisté míry vysvětlit vznik nové, sociologicky orientované subdisciplíny. Vzhledem k vývoji onomastiky se ovšem nabízí otázka, jak je to s postavením *socioonomastiky* v současné době. Lze vůbec „dělat onomastiku“ jinak než *socioonomasticky*?

V posledních dvou desetiletích 20. století měly na konstituování *socioonomastiky* zásadní vliv dvě studie, které by se daly do jisté míry nazvat programovými. První z nich, s názvem „Socio-onomastics“, vychází v polovině osmdes-

sátých let a jejím autorem je W. F. H. Nicolaisen (1985, s. 118–132). Reaguje na malý ohlas socioonomastiky v anglicky mluvících zemích a přičítá jej nedostatečně zpracované socioonomastické teorii, především poukazuje na chybějící srozumitelnou terminologii a metodologii. Nesouhlasí s pojetím socioonomastiky jako součásti sociolingvistiky, stejně jako onomastiku nepovažuje za součást lingvistiky, nýbrž ji vnímá jako svébytnou vědu. Onomastické bádání přitom rozděluje na dvě větve: „hledání významu“ (*search for Bedeutung*) a „hledání interpretace“ (*quest for Deutung*). První z nich je zaměřena především historicky a etymologicky, zabývá se hledáním původu jména v lexikálních základech a pojmenovacím aktem. Naproti tomu „hledání interpretace“, na něž klade Nicolaisen důraz, „[...] is essentially interested in the interpretation and understanding of names in their full contents at any time in their existence“ (1985, s. 121)³. Zabývá se tedy tzv. životem jména, a to ve všech — nejen jazykových — souvislostech. Socioonomastiku definuje Nicolaisen jako „the part of onomastics, which is concerned with names as social and cultural phenomena. It investigates the field of names and society“ (s. 122)⁴, zároveň ale zpochybňuje samostatnost socioonomastiky: „[...] the whole field of onomastics is socioonomastics since naming and using names are social phenomena, are unthinkable without society“ (s. 122)⁵.

F. Debus na rozdíl od Nicolaisena vychází z tradičního lingvistického přístupu k onomastice a socioonomastiku považuje za součást sociolingvistiky (Debus, 1996, s. 393–399). H. Walter v hesle „Namensoziologie (Sozioonomastik)“ hovoří spíše o sociálně orientované onomastice, její možnosti přitom sleduje pouze v oblasti antroponomastiky:

Die Namensoziologie als Teilbereich der Namenkunde untersucht die Namen im Hinblick auf ihren sozialen Ursprung und ihre soziale Zielrichtung. Bei den verschiedenen Klassen und Schichten der historischen Gesellschaftsformationen dominieren unterschiedliche Intentionen und Modi der Namengebung/Namenwahl und des Namengebrauchs; diese sind bei den breiten werktätigen Schichten realistisch, gefühlsbetont, auf die Praxis des täglichen Lebens ausgerichtet, bei der herrschenden Klassen und Schichten prätentios, prestigeorientiert, elitär, distanzierend, idealistisch orientiert. Allerdings sind auch Tendenzen der Nachahmung letzterer durch die Unterschichten nachweisbar, und Namenmoden erfassen heute die Gesellschaft unabhängig von den einzelnen sozialen Differenzierungen als früher (Walther, 2004, s. 85)⁶.

³ Překlad: „[...] je v podstatě zájem o interpretaci a pochopení jmen v jejich plném obsahu v jakémkoli čase jejich existence“.

⁴ Překlad: „[...] část onomastiky, která se zabývá jmény jakožto sociálními a kulturními jevy. Zkoumá společnou oblast jmen a společnosti“.

⁵ Překlad: „[...] celá onomastika je socioonomastika, neboť pojmenování a používání názvů jsou společenské jevy, jsou nemyslitelné bez společnosti“.

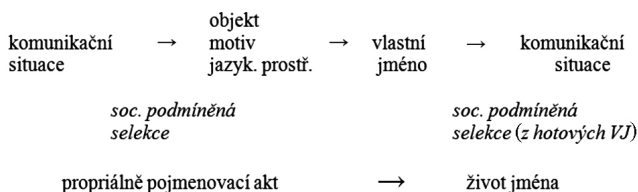
⁶ Překlad: „Socioonomastika jako podoblast onomastiky zkoumá jména s ohledem na jejich sociální původ a sociální směřování. U různých tříd a vrstev historického formování společnosti

Otázkou vztahů mezi socioonomastikou, onomastikou a sociolingvistikou se zabýval také ruský lingvista T. D. Bondaletov (1970, s. 17–23) nebo polský W. Lubaś (1983, s. 19–22).

Novější, ucelený a zobecněný pohled na socioonomastiku potom přináší T. Ainiala v článku Socio-onomastics. Socioonomastiku definuje jako „sociolinguistic study of names“. K jejímu základnímu vymezení uvádí toto: „Above all, it explores the use and variation of names. The socio-onomastic research method takes into account the social, cultural, and situational field in which names are used“ (Ainiala, 2008, s. 3)⁷. Dále se věnuje se postavení socioonomastiky v rámci onomastiky, především si však podrobněji všímá jejího uplatnění i v toponomastickém výzkumu. V souvislosti s vymezením otázek socioonomastiky zde představuje řadu severoevropských prací, jejichž prostřednictvím prezentuje nejdůležitější výsledky tamějšího socioonomastického výzkumu.

SOCIOONOMASTIKA Z HLEDISKA TEORIE VLASTNÍHO JMÉNA

Nechme teď však všechny existující definice stranou a zkusme se jednoduše podívat na to, jakými sociálními aspekty se vlastně onomastika může zabývat. Oporou nám bude Šrámkovo paradigma funkční onomastiky (Šrámek, 1999, s. 28–30):

Jak je ze schématu patrné, vznik vlastního jména vždy vychází z komunikační situace. V určité fázi komunikace se objevuje potřeba pojmenovat určitý objekt vlastním jménem. Účastníci komunikace tedy vybírají objekt, na pojmenovateli potom závisí zvolený motiv pojmenování a použitý jazykový prostředek. V rámci jazykového prostředku rozlišuje Šrámek ještě mezi jazykem jako systémem

dominují rozdílné záměry a režimy volby jména a jeho užívání. Tato jsou u pracujících vrstev realistická, emocionální, přizpůsobená realitě každodenního života. U vládnoucích tříd a vrstev zase okázalá, prestižně orientovaná, elitářská, idealisticky orientovaná. Ovšem jsou také prokazatelné tendence napodobování předchozími nižšími vrstvami a volba jména je chápána společností jako nezávislejší ve vazbě na sociální rozdíly než dříve“.

⁷ Překlad: „Především však zkoumá použití a variantnost jmen. Socioonomastický výzkum bere v úvahu sociální, kulturní a situační kontext, v němž jsou názvy použity“.

kódů, funkcí a forem, a onymickým pojmenovacím systémem a modelem (1999, s. 29). Vzájemnou interakcí těchto aspektů vzniká vlastní jméno, které vstupuje do komunikace. Celý proces vzniku Šrámek nazývá propriálně pojmenovací akt, od okamžiku vzniku jména se potom jedná o tzv. život jména.

V uvedeném paradigmatu je možno rozlišit dva momenty, kdy se zvýšenou měrou uplatňují sociální aspekty. První se týká propriálně pojmenovacího aktu, kdy závisí na osobnosti pojmenovatele a účastníků komunikační situace, jaký objekt bude zvolen za nositele pojmenování a jaký motiv a jazykový prostředek bude k vytvoření pojmenování použit. Druhým momentem je potom život jména. „Objektivní realita a společenské podmínky determinují jak pojmenovací akt, tak i fungování proprií v komunikaci, avšak způsob determinace je různý“ (Šrámek, 1983, s. 39). V obou případech lze ovšem hovořit o sociálně podmíněné selekci (Šrámek, 1983, s. 41). „Je-li ve fázi pojmenovacího aktu PJ [pomístní jméno — pozn. J. R.] výslednicí poznávacího aktu, ve fázi komunikativní není již výslednicí, ale prostředkem identifikace a lokalizace, čímž proprium nabývá výrazných sociálních znaků; důsledkem toho jsou různé dimenze jmen (známá — familiární, stará — nová, běžná — řídká, základní — variantní apod.) Poznávací hodnota podmiňuje vznik jmen, komunikativní hodnota jejich fungování, užívání“ (s. 41–42).

Předmětem sociálně onomastického výzkumu mohou být tedy jak společenské aspekty podílející se na propriálně pojmenovacím aktu — většinou se tedy tyto aspekty týkají osobnosti pojmenovatele, v širším pojetí bychom ovšem mohli zohledňovat i sociální aspekty, které jakýmkoli způsobem podmínily komunikační situaci vedoucí ke vzniku jména — tak společenské aspekty uplatňující se v životě jména.

POUŽÍVÁNÍ TERMÍNU *SOCIOONOMASTIKA* V PRACÍCH MATERIÁLOVÉHO CHARAKTERU

Antroponymie

Socioonomastika se od svých počátků věnuje především antroponymii. V rovině teoretické se hovoří o sociálních aspektech ve všech materiálových oblastech onomastiky, v praxi se ovšem výzkum, který lze označit jako socioonomastický, orientuje téměř výhradně na antroponymický materiál. Zde potom použití tohoto termínu evokuje, že se bude jednat o práci zabývající se frekvencí jmen v různých sociálních skupinách, motivy a sociálními aspekty volby jména apod. Příčinu lze spatřovat v tom, co W. F. H. Nicolaisen nazývá „hledání významu“. Většina onomastického zájmu je totiž i v současné době věnována

vzniku a etymologii jména a tomu, co s nimi souvisí. Socioonomastické bádání potom sleduje, jakou roli při vzniku jména hrají sociální faktory. Budeme-li pojmenování osoby považovat za pojmenovací akt — ačkoliv tento přístup je v současné době již právem zpochybněn, neboť se nejedná o vznik jména, ale pouze o výběr jména z repertoáru již existujících jmen⁸ — je antroponomastika pro výzkum sociálních aspektů tohoto aktu ideální. Celkem snadno tu můžeme zkoumat pojmenovatele i pojmenovávaný objekt, mnohdy dokonce situaci, v níž pojmenovací akt probíhá.

Obsah socioonomasticky orientovaných antroponomastických prací lze tedy většinou zahrnout do těchto okruhů:

- antroponymie různých sociálních skupin,
- sociální aspekty volby jména,
- sociální aspekty vývoje pojmenovacích soustav,
- frekvence jmen, oblíbenost, móda,
- přezdívky, hypokoristika, slangová pojmenování.

V oblasti antroponymie se socioonomastika těší celosvětově značnému zájmu. V následujících odstavcích se zaměříme především na české prostředí. Onomastika je zde považována za subdisciplínu jazykovědy, je tedy chápána jako „nauka o vzniku a fungování propriálních pojmenovacích soustav, o jejich realizaci v konkrétních podmínkách společenských, časových a místních a zároveň jako nauka o konkrétních prvcích těchto soustav [...]“ (Pleskalová, 2002, s. 293). Socioonomastický zájem je potom rozvíjen především v 2. polovině 20. století, kdy začala být vedle lingvistické, historické a geografické složky zdůrazňována i složka psychologická a společenská.

Za první českou socioonomastickou práci⁹ označil R. Šrámek monografii M. Knappové „Rodné jméno v jazyce a společnosti“. Její autorka analyzovala kompletní soubor rodných jmen daných narozeným dětem mezi lety 1980–1983. Značnou pozornost věnovala problematice volby jména. Šrámek tuto část označuje jako analýzu toho, „co bychom nazvali jako synchronní dynamismus antroponymického systému vyplývající ze společenského fungování rodných jmen“ (1991, s. 301). Vymezuje směr antroponomastiky, který má „výrazně synchronní povahu a sociologicko-pragmatickou orientaci“ a který tvoří „východisko a dnes zároveň podstatnou část rodící se nové subdisciplíny — socioonomasti-

⁸ Srov.: Knappová, 1989, s. 8; Michalová, 2004, s. 14.

⁹ Práce socioonomastického zaměření však můžeme najít již dříve. V roce 1974 uveřejnil J. Petr článek s názvem „Současná rodná jména“ (Petr, 1974, s. 212–219.). Autor se vedle teorie osobních jmen a jejich vývoje zabývá také problematikou jejich volby. Prezentuje zde výsledky výzkumu na oblibu rodných jmen, který provedl u studentů Karlovy univerzity v letech 1973–1974. Při výzkumu zjišťoval, která jména by se studentům nejvíce líbila pro jejich budoucí děti a která se jim nejvíce líbí u dospělých osob.

ky“ (s. 300). Na zmíněné studii M. Knappové potom oceňuje zejména rozsah analyzovaného materiálu, metodologickou propracovanost a komplexní přístup: „Zkoumaná antroponymie není viděna jen jako soubor jednotlivin o různých kvantitativních hodnotách [...], ale především jako systém, který je formován a strukturován v závislosti na společenských potřebách a na komunikačním fungování rodných jmen“ (s. 301).

M. Knappová je významnou osobností české sociologicky orientované onomastiky. Vedle výše uvedené práce je autorkou řady socioonomastických studií¹⁰. Kromě antroponomastiky se zabývá sociologickými aspekty i v chrématonomastice (Knappová, 1989, s. 27–34).

Značný zájem je v české antroponomastice věnován rovněž výzkumu přezdívek. Jednou z prvních takto zaměřených prací je stat' V. Šmilauera Studentské přezdívky z Bratislavy, publikovaná v roce 1933 (Šmilauer, 1933, s. 134–138). Tato práce je pokládána za „dodnes aktuální zejména z hlediska sociolingvistického pohledu, tehdy neznámého, na motivaci vzniku přezdívek“ (Knappová, 1997, s. 13). Šmilauerova socioonomastická orientace se projevila i v jeho dalších dílech z šedesátých let 20. století a jeho osobnost hrála důležitou roli v budování tohoto přístupu u nás. V Úvodu do studia toponomastiky Šmilauer zdůrazňuje, že „zeměpisná jména nelze studovat čistě jazykově, nýbrž je třeba i všestranné znalosti nositele jména (objektu a těch, kdo jméno dávají a užívají)“ (Šmilauer, 1963, s. 9). Opírá se zde o přístup německého onomastika A. Bacha (1953), podle něhož je nutné „pochopit soubor zeměpisných jmen jakožto výtvar duchovních sil národa, prozkoumat tento soubor v jeho časovém rozvoji, místním rozčlenění a sociálním rozvrstvení“ (Šmilauer, 1963, s. 10). Šmilauerovy socioonomastické tendence jsou patrné i v jeho příspěvcích ve „Zpravodaji Místopisné komise ČSAV“, jehož byl redaktorem.

V souvislosti s výzkumem přezdívek nelze nezmínit L. Klimeše, významného badatele v oblasti sociolektologie. Vedle přezdívek v profesních mluvách věnoval pozornost především studentskému slangu. Ve svých příspěvcích se kromě motivace přezdívek zabýval také jejich znalostí. Zjišťoval, zda žáci o své přezdívce vědí, jaký k ní mají vztah apod. (Klimes, 1973, s. 314–319). Získaná data statisticky vyhodnocoval. V příspěvku „Přezdívky učitelů na základní devítileté škole ve světle kvantitativní analýzy“ sledoval množství užívaných přezdívek s ohledem na věk, výsledky třídy, i podíl přezdívek přejetých z jiných tříd a podíl nově vytvořených (1969, s. 708–712).

¹⁰ Například práce zabývající se českými příjmeními a problematikou jejich přechylování (Knappová, 1992, 2002, 2003).

Toponymie

Zatímco s výzkumem antroponymie je socioonomastika spojená od počátku svého formování, v toponymii se toto označení objevuje stále ještě zřídka a jeho obsah je poněkud mlhavější než v antroponymii. Jako socioonomastická bývají označována díla různého obsahu. Při pátrání, co je vlastně „socioonomastika v toponymii“, jsme se tedy rozhodli postupovat tak, že budeme analyzovat díla, která mají termín socioonomastika či socioonomastický přímo ve svém názvu. Nemůžeme ovšem upřít pozornost ani staršímu příspěvku, jehož název obsahuje termín sociotoponymie. Vzhledem k tomu, že budeme postupovat chronologicky, tímto článkem analýzu zahájíme.

1. E. Eichler, H. Walther, Zur altsorbischen Soziotoponymie (1969, s. 239–247).

Článek se zabývá místními jmény na starolužickém jazykovém území. Sociotoponymií se zde myslí sociologický rozbor toponymických typů. Autoři na základě analýzy slovtvorných typů obyvatelských jmen rekonstruují sociální a hospodářský vývoj obyvatelstva.

2. R. Gläser, Australian Toponyms in the Light of Socio-onomastics (1998, s. 133–140).

Autorka v příspěvku vychází z materiálu australského badatele A. W. Reeda, jehož dílo zařazuje do kontextu evropské socioonomastiky. Reed, zabývající se aboriginskými názvy míst, naplňuje podle Gläserové podstatu socioonomastického přístupu tím, že toponymii zkoumá v kontextu s kulturou, mýty, slovesností a dalším uměním Aboriginců a v souvislosti s politickými a ekonomickými vlivy. Všimá si aboriginského substrátu v současné australské toponymii a také problematiky úředního pojmenování — v některých případech byly aboriginské názvy zcela nahrazeny názvy anglickými, naproti tomu v některých národních parcích mají oba typy jmen ten samý status. Zvláštní pozornost také věnuje honorifikačnímu motivu uplatňujícímu se při motivaci řady anglických toponym.

3. M. Rutkowski, Mikrotoponimia przestrzeni wspinaczkowej. Studium socioonomastyczne (2001).

Monografie se zabývá pomístními názvy používanými v horolezeckém prostředí. Autor vedle rozsáhlé analýzy funkcí, motivace názvů a způsobů obohacování této mikrotoponymie věnuje značnou pozornost také propojení systému horolezeckých pomístních jmen s horolezeckým sociolektem. Na sociolektní mikrotoponymii autor pohlíží jako na prostředek identifikace, její znalostí uživatel prezentuje příslušnost k specifické zájmové skupině. Všimá si rovněž vlivů jiných sociolektů (např. mluvy mládeže) uplatňujících se v horolezeckých pomístních jménech.

4. A. Pablé, The ‘Dialect Myth’ and Socio-onomastics. The names of the castles of Bellinzona in an integrational perspective (2009, s. 152–165).

Autor článku reflektuje použití živé toponymie v oblasti Bellinzona (italsky mluvící oblast ve Švýcarsku) v každodenní komunikaci. Navazuje tak na svou předchozí práci, v níž se zabýval srovnáním toponymické kompetence (tj. znalosti názvů) a skutečného používání toponym, s přihlédnutím k charakteristice informátorů (kromě běžných sociologických proměnných se zde zaměřuje především na to, zda se jedná o „místního“, uživatele švýcarsko-italského dialektu, nebo o přistěhovalce používajícího standardní regionální italštinu). Původní výzkum autor rozšiřuje využitím perspektivy tzv. integrační lingvistiky. Na materiálu získaném pomocí řízených rozhovorů, v nichž se tazatel vydává za cizince majícího schůzku v místě zvaném „první“ (nестandardizované toponymum označující jeden ze tří středověkých hradů v Bellizoně) autor dokazuje, že neexistuje pevný kód, jehož znalost a použití bychom mohli u příslušníků charakterizovaných stejnými sociologickými proměnnými předpokládat.

Ucelenější pohled na socioonomastický výzkum v oblasti toponymie přináší v úvodu do připravované publikace „Socio-onomastics and Pragmatics“ T. Ainiala. Podrobněji se zabývá především výzkumem tzv. socioonomastické kompetence.

The social variation in place names is a main topic in the study of toponymic competence (i.e. the knowledge of certain names). When we study people’s toponymic competence, we try to find out how many and what types of place names people of different ages, professions, and genders know in their home districts (see e.g. Pitkänen, 1998, 2010). Or we may examine which names or name variants people of different (place-)origin (i.e. natives and non-natives) use for specific places (see e.g. Pablé, 2009). Moreover, we are interested in studying why people’s toponymic competences differ from each other, i.e., why they use different place names (Ainiala–Östman, in print)¹¹.

Dodává, že proměnné používané ve výzkumech toponymické kompetence jsou stejné jako v sociolingvistických výzkumech: věk, pohlaví, etnický původ, sociálně-ekonomická třída, životní styl apod. Jako nejčastěji používané výzkumné metody socioonomastiky potom Ainiala uvádí rozhovory a dotazníkové šetření. Z dalších oblastí socioonomastického toponymického výzkumu zmiňuje například i výzkum tzv. jazykové krajiny.

¹¹ Příklad: „Sociální variantnost toponymie je hlavním tématem ve studiu toponymické kompetence (tj. znalosti určitých názvů). Když studujeme toponymické kompetence lidí, snažíme se zjistit, kolik a jaké typy toponym znají lidé různého věku, profese a pohlaví ve svých domovských okresech (viz např. Pitkänen, 1998, 2010). Rovněž můžeme zkoumat, které názvy nebo varianty názvů používají lidé různého (místního) původu (tj. původní a nepůvodní obyvatelé) pro konkrétní místa (viz např. Pablé 2009). Kromě toho se zabýváme otázkou, proč se toponymické kompetence obyvatel liší od sebe navzájem, to znamená, proč se používají různá místní jména“.

Pokusme se tedy na základě analyzované odborné literatury shrnout hlavní směry socioonomastického výzkumu v oblasti toponymie:

- toponymie různých sociálních skupin,
- sociální aspekty toponymické kompetence (znalosti a užívání toponym),
- nestandardizovaná toponyma, slangová toponyma,
- sociálně podmíněná toponyma (např. honorifikační), přejmenování,
- jazyková krajina.

V českém onomastickém prostředí není propojení socioonomastiky a toponymie věnována příliš velká pozornost. O uplatnění socioonomastického přístupu ve výzkumu místních a pomístních jmen můžeme hovořit v monografii J. Davida a P. Máchy „Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví“ (2014). Na toponymii je tu pohlíženo jako na součást kulturního prostoru a prostředek lokální identity jeho obyvatel. Do komparace jsou tu přitom postaveny městské a venkovské lokality. Značnou pozornost autoři věnují míře znalosti a používání živé toponymie v souvislosti s věkem, pohlavím, profesí, zájmy a vztahu k obci (rodák X přistěhovalý) respondenta¹². Ve slovenském prostředí se sociální toponomastikou zabývá J. Krško (2013, s. 151–169) nebo J. Bauko (2011, s. 38–45).

ZÁVĚR

Príspevek se zabývá otázkou vymezení socioonomastiky. Představuje některé dosavadní teoretické přístupy, jejichž vývoj se snaží přiblížit s přihlédnutím k proměnám pojetí onomastiky. Pozornost věnuje rozdílnosti pojetí socioonomastiky z hlediska lingvistického a interdisciplinárního. Značný prostor je potom věnován analýze sociálních aspektů z pohledu funkční onomastiky, která se v návaznosti na Šrámkovo paradigma funkční onomastiky zabývá sociálně podmíněnou selekcí v propriálně pojmenovacím aktu i v tzv. životě jména. Poslední část příspěvku se zabývá použitím termínu socioonomastika v praxi. Klade si otázku, proč se socioonomastika od počátku více uplatňuje v oblasti výzkumu antroponymie, a všimá si, jakým způsobem jsou socioonomastické problémy zpracovány v oblasti toponomastiky. Na základě analýzy vybraných socioonomastických textů reflektuje rozdílné použití tohoto termínu ve výzkumu antroponymie a toponymie.

Dochází k závěru, že zaměření socioonomastických antroponymických prací je možno shrnout do několika okruhů: antroponymie různých sociálních skupin;

¹² Výzkum zabývající se znalostí toponymie ve vztahu k sociologickým proměnným respondentů již dříve v českém prostředí provedla Ireinová–Konečná (2010, s. 299–304).

sociální aspekty volby jména; sociální aspekty vývoje pojmenovacích soustav; frekvence jmen, oblíbenost, móda; přezdívky, hypokoristika, slangová pojmenování. Tyto práce se ve větší míře zabývají sociálními aspekty uplatňujícími se ve fázi propriálně pojmenovacího aktu. Použití termínu socioonomastický v toponomastice je podstatně řidší a jeho vymezení mlhavější, obecně lze však konstatovat, že socio-toponomastické práce se více zaměřují na tzv. život jména. Oblasti takového výzkumu jsou potom: toponymie různých sociálních skupin, sociální aspekty toponymické kompetence (znalosti a užívání toponym), nestandardizovaná toponyma, slangová toponyma, sociálně podmíněná toponyma (např. honorifikační), přejmenování, jazyková krajina.

LITERATURA

- Ainiāla, T. (2008). Socio-onomastics. In: J. Östman–J. Verschueren (eds.), *Handbook of Pragmatics*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, s. 1–18.
- Ainiāla, T.–Östman, J. (in print). *Socio-onomastics and Pragmatics*.
- Bach, A. (1953). *Deutsche Namenkunde*. Bd. 1: Die deutschen Personennamen, Teil 2: Die deutschen Personennamen in geschichtlicher, geographischer, soziologischer und psychologischer Betrachtung. Heidelberg: Winter.
- Bauko, J. (2011). Výskumné oblasti socioonomastiky. *Jazykovedné štúdie*, XXIX, s. 38–45.
- Blanár, V. (1972). Die soziolinguistische Problematik der Personennamen. *Etnographisch-archäologische Zeitschrift*, 13, s. 203–208.
- Bondaletov, V. D. (1970). Onomastika i sociolingvistika. In: V. A. Nikonov, A. V. Superanskaja (red.), *Antroponimika*. Moskva: Nauka, s. 17–23.
- David, J.–Mácha, P. (2014). *Názvy míst — paměť, identita, kulturní dědictví*. Brno: Host–Ostravská univerzita.
- Debus, F. (1977). Soziale Veränderungen und Sprachwandel. Mode und Gebrauch von Personennamen. Sprachwandel und Sprachgeschichtsschreibung im Deutschen. *Jahrbuch 1976 des Instituts für Deutsche Sprache*, s. 167–204.
- Debus, F. (1996). Soziolinguistik der Eigennamen. Name und Gesellschaft (Sozio-Onomastik). In: E. Eichler u.a. (Hrsg.), *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*. Berlin–New York: Walter de Gruyter, s. 393–399.
- Debus, F. (1968). Soziologische Namengeographie. In: W. Mitzka (Hrsg.), *Wortgeographie und Gesellschaft*. Festschrift für L. E. Schmitt, Berlin: Walter de Gruyter, s. 24–48.
- Eichler, E.–Walther, H. (1969). Zur altsorbischen Soziotoponymie. In: K.-H. Otto (Hrsg.), *Siedlung, Burg, Stadt und ihre Anfänge*. Berlin: Akademie-Verlag, s. 239–247.
- Gläser, R. (1998). Australian Toponymy in the Light of Socio-onomastics. *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences*. Aberdeen, August 4–11, 1996. In: W. F. H. Nicolaisen (ed.), *Scope, Perspectives and Methods of Onomastics*. Vol. 2. Aberdeen: Department of English, University of Aberdeen, s. 133–140.
- Höfler, O. (1954). Über die Grenzen semasiologischer Personennamenforschung. Sonderabdruck aus *Festschrift für Dieter Kralik*, Horn: Berger, s. 26–53.
- Reinová, I.–Konečná, H. (2010). Konfrontace znalosti pomístních jmen v Jemnici, Rosicích a Lhoticích. *Acta onomastica*, 51, č. 1, s. 299–304.

- Klimeš, L. (1969). Přezdívky učitelů na základní devítileté škole ve světle kvantitativní analýzy. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 10, s. 708–712.
- Klimeš, L. (1971). Přezdívky žáků v 3.–9. třídě základní devítileté školy. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 12, s. 367–376.
- Klimeš, L. (1973). Přezdívky žáků v 6.–9. třídě základní devítileté školy. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 14, s. 314–319.
- Knappová, M. (1989). Funkční a jazykově kulturní aspekty pragmatonym. In: R. Šrámek–L. Kuba (ed.), *Chrématomyma z hlediska teorie a praxe. Onomastika a škola*, 3. Brno: Ústav pro jazyk český ČSAV, s. 27–34.
- Knappová, M. (1989). Rodné jméno v jazyce a společnosti. Praha: Academia.
- Knappová, M. (1997). Vladimír Šmilauer a rozvoj české antroponomastiky. *Naše řeč*, 80, 1997, s. 13–18.
- Knappová, M. (1992). Příjmení v současné češtině. Jazyková příručka. Liberec: AZ KORT.
- Knappová, M. (2002). Naše a cizí příjmení v současné češtině: jazyková příručka. Liberec: TAX AZ KORT, 2002.
- Knappová, M. (2003). K jazykovým a právním aspektům přechylování příjmení v češtině. *Naše řeč*, 86, 2003, s. 113–119.
- Krško, J. (2013). Toponymický priestor ako súčasť kultúrno-antropologického priestoru. *Acta onomastika*, 54, s. 151–169.
- Lubaš, W. (1983). Onomastyka i socjolingwistyka. In: M. Dohnal (ed.), *Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference, 18.–20. 5. 1982 v Trojanovicích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 19–22.
- Lutterer, I. (1967). Sociolinguistics and the Study of Personal Names. In: A. Graur (ed.), *Actes du Xe congrès international des linguistes, Bucarest, 28 août–2 septembre 1967*. Bucarest: Editions de l'Académie de la République socialiste de Roumanie, s. 581–587.
- Michalová, B. (2004). Jméno jako společenská vizitka. In: E. Hájková (ed.), *Vlastní jméno jako prostředek sociální symboliky*. Praha: PF UK, s. 13–21.
- Nicolaissen, W. F. H. (1985). Socio-onomastics. In: E. Eichler–E. Sass–H. Walther (Hrsg.), *Der Eigename in Sprache und Gesellschaft*. Leipzig: Karl-Marx-Universität, s. 118–132.
- Nikonov, V. A. (1974). Imja i otčestvo. Moskva: Nauka.
- Pablé, A. (2009). The 'Dialect Myth' and Socio-onomastics. The names of the castles of Bellinzona in an integrational perspective. *Language & Communication*, 29, s. 152–165.
- Petr, J. (1974). Současná rodná jména. *Český lid*, 61, s. 212–219.
- Pleskalová, J. (2002). Onomastika. In: P. Karlík–M. Nekula–J. Pleskalová, J. (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 293.
- Rutkowski, M. (2001). Mikrotoponimia przestrzeni wspinaczkowej. Studium socjoonomastyczne. Olsztyn: Wyd. UWM.
- Šmilauer, V. (1933). Studentské přezdívky z Bratislavy. *Naše řeč*, 17, s. 134–138.
- Šmilauer, V. (1963). Úvod do studia toponomastiky. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Šrámek, R. (1983). Odras objektivní reality a společenských podmínek v pomístních jménech. In: M. Dohnal (ed.), *Onomastika jako společenská věda. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference, 18.–20. 5. 1982 v Trojanovicích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 39–42.
- Šrámek, R. (1991). První česká socioonomastická práce, *Slovo a slovesnost*, 52, s. 299–303.
- Šrámek, R. (1999). Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita.
- Šrámek, R. (1976). XII. mezinárodní onomastický kongres ve Švýcarsku. *Slovo a slovesnost*, 37, s. 77–79.

- Walther, H. (2004). Namensoziologie (Sozioonomastik). In: E. Eichler–K. Hengst–J. Udolph (Hrsg.), *Namenkunde und geschichtliche Landeskunde: Ein einführender Überblick*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, s. 85.
- Walther, H. (1972). Soziolinguistisch-pragmatische Aspekte der Namengebung und des Namengebrauchs. *Namenkundliche Informationen*, 20, s. 49–50.
- Walther, H. (1973). Zu den gesellschaftswissenschaftlichen Grundpositionen der Namenforschung. In: E. Eichler u.a. (Hrsg.), *Der Name in Sprache und Gesellschaft*. Berlin: Akademie-Verlag, s. 13–30.

SUMMARY

SOCIO-ONOMASTICS — IS IT POSSIBLE TO DEFINE THIS AS A DISTINCT DISCIPLINE?

This study is focused on scholarship on proper names within a sociolinguistic framework. The main aim of this study is to clarify the term socio-onomastics and its meaning and usage with regards to toponomastics. Special attention is paid to the genesis of socio-onomastics and to the relations between sociolinguistics, onomastics and socio-onomastics. The influence of social aspects on the act of naming and on the entire existence of names is also taken into consideration when discussing the use of socio-onomastics. The text discusses views and attitudes towards the topic presented in linguistic literature. The socio-onomastic aspects are predominantly studied in scholarship on personal names, e.g. name creation and choice. In the case of place names, they are studied more rarely and the research pays attention mostly to the usage of place names in communication. Available toponomastic and anthroponomastic works using the term socio-onomastics in their description have been analyzed, as well as theoretical onomastic literature, producing several findings of differences in the usage of this term. The main topics of socio-anthroponomastic literature are anthroponymy of various social groups, social aspects of name choice, social aspects of the development of naming systems, popularity of names, nicknames, hypocorisms and slang naming. The socio-toponomastic works mainly deal with the toponymy of various social groups, toponymic competence (knowledge and usage of toponyms), non-standardized toponyms, slang toponyms, social-based toponyms (commemorative toponyms), social-based renaming, and the linguistic landscape.

Key words: proper names, sociolinguistics, socio-onomastics, proper names research, personal names, place names